

שמעתא עמיקתא

גליון תצ"ד | גליון מיוחד | תשפ"ב | קהילת הניכי הישיבות | רמות ב'

הלכות מצוות לארבעת המינים

חלק ראשון

כשרות המינים

נצטוונו מהי"ת ליטול לולב ולשמוח בו לפני ה' ז' ימים שנאמר (ויקרא פכ"ג פס' ג) "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפת תמררים וענף עץ עבות וערבי נחל ושמתם לפני ה' אלוקיכם שבעת ימים" (סוכה מא.א.). והיינו במקדש, אבל בשאר אר"י ובחולות נהגת מהי"ת ביום הראשון בלבד, וחכמים תקנו שיהא ניטל בכל מקום כל שבעה זכר למקדש. (ש"י"ע ס"י תרנח סעי' א) ומי"ב (ס"ק א). וארבעה מינים אלו מצוה אחת הם, וכולם נקראים מצות לולב.

נ"ע רמב"ם (לולב פ"ג ה"ה).

פסולים

לצאת יד"ח מצוה זו צריך שיהיו לו כל הדר' מינים ושיהיו כולם כשרים, ויש כמה דברים הפוסלים בהם: (א) אין שמו עליו. (ב) אינו הדר' כלומר יש בו מום. (ג) חסר כלשהו. (ד) שאול (ה) מצוה הבאה בעמירה. [חיי"א (כלל קמט אות ח). ועי' בתוס' (סוכה כט. ד"ה לולב) הדר הוא משום שג' בתורה הדר, ורש"י (שם כט: ד"ה יבש) פירש שהוא משום דכתיב זה קלי ואנוהו. והחיי"א (כלל קמט אות ג) הביא כרש"י. ולענין טעם פסול חסר ע"י הלך מש"כ בפסול חסר בשאר הימים]. ונבאר בס"ד להלן כל פסול ופסול בכל מין ומין.

מהתורה או מדרבנן

עיקר מצות ד' מינים היא מהתורה אלא גדר הפסולים נמסרו לחכמים. [רא"ש (סוכה פ"ג ס"י יד) הובא במי"ב (ס"י תרמט שעה"צ אות ט), וכן הוא בר"ן (סוכה יג: ברי"ף ד"ה ומיהו). ועיני' בקי"נ (שם אותיות ה - ו) שמבאר שכוונת הרא"ש בשאר ימים דחובת נטילתם הוא מדרבנן. אולם באור שמה (לולב פ"ח ה"א וה"ז) ובחזו"א (או"ח ס"י קמו אות ל) מבואר דכיון שנמסר הפסוק לחכמים הוי דאין]. ואעפ"כ פסול שאול וגזול ביום הראשון הם מהי"ת ממש. [נ"ע ש"י"ע (ס"י תרמט סעי' א - ב וס"י תרנח סעי' א) שהרי בעינין לכם כמו שביאר בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון ת"א].

פסול הדר' בשאר הימים

דעת הש"י (ס"י רמט סעי' ה) שפסול הדר נאמר ביום ראשון (ושני בחזו"ל) אבל בשאר הימים אינו פוסל. [וכן דעת הט"ז וס"י, פסול ראשון נוסף בשני, אבל ברוכ' לא מברכינן]. ומי"מ אם האתרוג וכדו' ספרד. [ומי"מ בע"ה (אות נז) שכת' דאף לנהוגים כהש"י"ע מי"מ לכתחלה יש ליהרר לצאת לכל הדעות]. ודעת הרמ"א (שם) שפוסל בכל הימים. וכן מנהג בני אשכנז. ומי"מ אם א"א למצוה אחר יש לסמוך על המקילין [מי"ב (שם ס"ק מט), אבל אין לברך באופן זה אלא אם כן יצטרף עוד ספק להקל בזה]. [מי"ב (שם) ושעה"צ (אות ג)].

פסול חסר בשאר הימים

פסול חסר כשר בשאר הימים (חוץ מיו"ט ויו"ט שני בחזו"ל). [ש"י"ע (ס"י תרמט סעי' ט"ז) ויעניי' שחפ"ש שני יו"ט, פסול ראשון נוסף בשני, אבל ברוכ' לא מברכינן]. ומי"מ אם האתרוג וכדו' רוב חסר [כגון שנחתך רוב הפר' י"א שאינו נקרא אתרוג ופסול אף בשאר הימים, אבל יש חולקים ע"ז שאפילו לא נשאר בו אלא מיעוטו כשר בשאר ימים ובלבד שיהא נשאר שיעור ביצה. [מי"ב (שם ס"ק מט). ועי' בשמ"א (כלל קמט אות א) שכת' שהטור דס"ל שאם ניקב כשר בשאר הימים אע"פ דלשטרו הדר פסול כל ז' ס"ל שניקב הוא מטעם לקיחה תמה. אבל הריטב"א ר"פ לולב כל דניקב הוא מטעם הדר. וני"ל דהטור לשיטתו דס"ל דחסרון שאינו מופלש אינו פוסל אלא בכאיסר אבל פחות מזה לא נקרא חסרון כלל, ואי"כ אין סברא דחסרון כלשהו אף במפולש שלא יהיה תמה ולכן כתי' שהוא משום הדר. ועי' מש"כ בזה הפמ"ג (ס"י תרמח א"א ס"ק ז' וס"י תרמט מי"ז ס"ק ב). ועי' עוד להלן בשיעור פסול הדר וחסר מש"כ בשם הר"ן ועי' עוד בחזו"א (או"ח ס"י קמו ס"ק ה ד"ה בשאר)].

הידור מצוה שלא יהיה חסר בשאר הימים

יש מי שאומר שאין ראוי לצאת אם אחד מהמינים הוא בכלל חסר אף בשאר הימים משום הידור מצוה. [ראב"ד (תמים דעים ס"י רגל), בכורי"י (ס"י תרמט ס"ק לט) וכה"ח (ס"י תרמט אות עז). וכן הורה החזו"א (ז' מינים השלם עמי' שכב אות ד) לענין מי שנפל העוקף מהאתרוג (שפסולו מדין חסר). ועי' בהלכות חג באח"כ (פ"י הגה 62). אולם מסתימת המי"ב ושאר הפוסקים משמע שאין הידור בזה, וי"ל דהיינו טעמם דכיון שחכמים הקילו בזה לכתחלה תו לית לן בה. ועי' בתורת חסד (ס"י לו) בה].

שאר פסולים בשאר הימים

יש עוד פסולים הפוסלים כל הימים כגון שהאתרוג הוא מורכב כיון שאינו בכלל אתרוג, ויתבאר בס"ד להלן.

פסול הדר שלא ניכר לעין

באופנים שפסול הדר ניכר בכלשהו כגון בנקודה שחורה במקום הפיטם (כמבואר להלן) אינו פוסל אלא כשנראה לכל, אבל אם אין נראה לעין מחמת דקותו אין זה בכלל כלשהו שפוסל, ועל כן אם צריך עיון והסתכלות על מנת למצוא הפסול ומרחוק אינו נראה כשר לכתחלה. [מי"א (ס"י תרמח ס"ק יח) ומי"ב (ס"ק מו) ע"פ המב"י"ט (ח"ג ס"י מט). וכן הביא דעת תורה למהרש"ם (ס"י תרמח על סעי' ט) והביא לו סמוכים מהרדב"ן (ח"ד ס"י קיא)], ועל כן יש לבדוק כשרות המין ממרחק שדרך בני"א להחזיק הדי' מינים בידם. [עיי"ש במב"י"ט. וכן פסק הגריש"א זצ"ל (תורת ד' מינים ס"י כג הגה כ"א). ועי' בגר"ז (שם אות כב) שכתב שכל שינוי מראה אינו פוסל אלא כ"י לרוב בני"א בהשקפה ראשונה. והפמ"ג (שם אות א) ס"ק י"ח, וכתב שהצריך עיון והסתכלות ומרחוק קצת אין נראה אינו פוסל. והערה"ה ראשונה. והפמ"ג שבמקום שיש ספק במדין האיסור הוי ספק לכל העולם וספקו וספקו לקולא כי פסול זה הוא מדרבנן. (אות ז) כתב שמחמיר שאם רואים בקרוב בלא הסתכלות פסול. [חזו"א (ס"י קמו ס"ק ה ד"ה מש"כ]. וכל זה הולכים אחר הנראה לרוב בני"א. [מי"א (שם) בשם מב"י"ט (שם) וחיים וברכה (אות רחצ)].

פסול חסר שלא ניכר לעין

פסול חסר פוסל משום שצריך "לקיחה תמה" (ולא משום הדר) ועל כן אף אם אין החסרון נראה אלא ע"י שימת עין והתבוננות פסול, כי אף באופן זה אין הלקיחה תמה. [רע"א (כתבים סוף ספר ד"ח)].

משיעורי
הרה"ג הרב יוחנן ברגר שליט"א
מו"ץ וראש כולל הוראה בשכונת רמות ב'

הסתכלות באמצעות זכוכית מגדלת

כל פסול שאינו נראה בעין רגילה אין צורך לבדוקו עם זכוכית מגדלת, ואף אם בדק על ידה, אין לקבוע שום פסול, בין לקולא בין לחומרא כי התורה לא נמסרה אלא לעין אדם. [חכ"א (בינת אדם ס"י לד אות מט), ערוה"ש (יו"ד סי' פד אות לו), אג"מ (יו"ד ח"יב ס"י קמו ד"ה ומה) שכתב בשם הגר"ח מברסק זצ"ל, הגרש"א זצ"ל (הלכות שלמה תפילה פ"ד הגה 78), הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ד' מינים עמי' ר"א אות יג) ושבת הלוי (ח"ד ס"י קמב אות ב). והארכנו בזה בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון צ"ט].

פסול מחוץ לשיעור

הפסולים כגון יבש וכדו' פוסלים דוקא תוך שיעור הכשר אותו המין ולא מחוצה לו. והשיעורים יתבארו בס"ד להלן. [מי"ב (ס"י תרמט שעה"צ אות א)].

ספק אם המינים פסולים

ספק בפסול הדר לחומרא, וספק פסול חסר לקולא. [נ"ע ב"י"ז (ס"י תרמט ס"ק א), ש"י"ע (ס"י תרמח סעי' ח) ומי"ב (שם ס"ק לו). וכן דעת הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש פל"א אות לו) שספק יבש במשהו בחוטמו פסול. ומה שמבואר להלן שבספק חסר באתרוג מתירים במקום ס"ס ומשמע שלא די בספק א', י"ל שהוא מחמת דהוי ספק מחמת חיסרון ידיעה]. ואם הוא ספק אם הוא פסול מחמת שאינו מין, כגון מורכב ספקו לחומרא, ואם יש רוב כשרים הולכים אחר הרוב. [מי"ב (ס"י תרמח ס"ק סה וס"י תרמט ס"ק מו). וכן מבואר להלן בהלכות אתרוג]. ומכל מקום אף בספק חסר במקום האפשר יש להחמיר לחוש לדעת הסוברים שספקות אלו בכלל ספק מן התורה ולחומרא. [כן מבואר במי"ב (ס"י תרמח ס"ק יז) ע"פ הגר"ז לחוש לדעת הטור והבי"ח דס"ל כן. ועי' בחכם צבי (ס"י ט) שהשיג על דברי הרא"ש הני"ל. ועי' מש"כ ליישב הקי"נ (שם). ועי' עוד באור שמה (לולב פ"ח ה"א וה"ז), במהרש"א (תניגה יח). ובדבר יהושע (ח"א ס"י מב אות ד). והארכנו בזה בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון קי"ג].

הכם אחד פוסל ואחד מכשיר

באופן ששני חכמים חלוקים אם אחד מדי' מינים פסול מדין הדר (כגון אם נקודה שחורה שבחוטם נראית לעין שספקו משום פסול הדר), הולכים אחר המחמיר. [נ"ע בעי"ז (ז). והארכנו בכלל זה בס"ד בגליונות מי"ו וי"ז]. ואם חלוקים אם אחד מהמינים פסול מדין חסר, הולכים אחר המיקל. ומכל מקום במקום האפשר יש להחמיר לחוש לדעת הסוברים שגם ספק זה בכלל ספק מן התורה ולחומרא. [כני"ל לענין ספק אם המינים פסולים]. ומי"מ כל זה כששני החכמים הגיעו להוראה וביקאין בזה, ואם לאו אין כאן ספק כלל, וכבר כתב המהרש"ל (חולין סוף הקדמה השניה) בענין זה שהמורים מרובים והיודעים מועטים. [והביאו הפמ"ג (ס"י תרמח א"א ס"ק כד אות א) והחיי"א (כלל קמט אות ח)].

בשאר הימים

בשאר הימים אף ספק הדר הוא בכלל ספק דרבנן ולקולא. [דעת תורה למהרש"ם (ס"י תרמח על סעי' ח). ועיי"ש שכתב שאף אם נולד הספק ביום ראשון שהוא מדאורי', העלה בבית אפרים (או"ח רס"י מא) דבכ"ה"ג שתלוי בימים יש להקל ביום שהוא רק מדרבנן, וצ"ע ע"כ].

פסול החוזר להכשרו (הורדת נקודת שחורות וכדו')

י"א שאם יש פסול באתרוג כגון נקודה שחורה או שהוא מנומר, אם קולפו וחוזר למראה האתרוג, כשר (אם לא חסר כלום). [ש"י"ע (ס"י תרמח סעי' יד)]. וי"א שאם הוא פסול הדר שהוא פסול כל שבעת ימים (ע"י בזה לעיל), ואף אם חתך הנומר פסול כל שבעה, הואיל ובא מכח פסול. [רמ"א (ס"י תרמט סעי' ח)]. ולמעשה בחתך היבשות או הנימור בשאר ימים (אבל לא ביו"ט ראשון כי פסול חסר פוסל בו) במקום הדחק יש להקל. [מי"ב (ס"י תרמט ס"ק לח) כי הש"י"ע סתם כהרמב"ם שכל הפסולין בין שהפסול משום חסר או משום הדר כשר בשאר הימים (ויבש או מנומר בכלל) אף בלא חתך ע"פ א"ל לנו להחמיר בחתך. ועי' בשעה"צ (ס"י תרמו אות לב) מה שהביא בשם הבכור"ן].

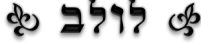
נפסל בהגו והכשירו (למקילים לעיל)
י"א שאף אם אחד מהד' מינים היה כשר ונפסל בחג מועיל להכשירו (למקילים לעיל), כי נראה (פ"י היה כשר) ונדחה (פ"י ונפסל) ונראה (פ"י והכשירו) כשר. [ש"י"ע (ס"י תרמו סעי' ב)]. ויש פוסלים בזה, ועל כן יש להחמיר בדבר. [בה"ל (שם ד"ה עבר)].

להכשירם ביו"ט (למקילים לעיל)

מותר להכשיר הדי' מינים (למקילים לעיל) בחול המועד, אבל ביו"ט אסור משום מתקן. [ש"י"ע (שם סעי' ב) ושעה"צ (אות לב)].

להכשירם לפני החג

המחלוקת של פסול החוזר להכשרו אם כשר הוא כשרצוה להכשיר הדי' מינים במשך החג, אבל אם הכשירם לפני החג כשר לכל הדעות. [בה"ל (שם ד"ה עבר)].

לולב האמור בתורה

כתוב בתורה "ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכפות תמררים וענף עץ עבות וערבי נחל", וקבלו חז"ל שכפות תמררים הן ענפי האילן שגדלין בו תמררים כשיצמחו קודם שיתקשו הענף שלהן ויתרחקו לכאן ולכאן רוחק מן השדרה אלא כשיהיה כמו שרביט והוא הנקרא לולב. [מי"ב (הקדמה ל"י תרמח)]. וזה נתפרש מפי משה רבנו ע"ה הלכה למשה מסיני. [חיי"א (כלל קמח אות ב)].

לולב קנרי

י"א שלולב קנרי אינו מין לולב ולא יוצאים בו יד"ח כל שבעת ימי החג. [אג"מ (או"ח ח"ד ס"י קב)]. ויש מכשירים כי הוא אחד מזוני עצי התמרים. [הגרש"א זצ"ל (הלכות סוכות פ"א אות ט)]. ולמעשה יש להחמיר, ואם אין לולב אחר יטלנו בלא ברכה. [ועי' בארחות רבנו (ח"יב עמי' רלה) שהסתפק אם הוא כשר].

נפרדו או נפרצו עליו

לולב שנפרדו עליו זה מעל זה ולא נדלדלו כעלי החריות (שטבעם להיפרד הרבה מהשדרה ועדיין אפשר לאגוד אותם אל הולוב) אלא ניתן לאגדם, כשר, אפי' לא אגדו. [שוי"ע סי' תרמה סעי' א) ומי"ב (סי"ק א- ב). ועי' בריטבי"א (סוכה כ"ט): כששר בכה"ג כל כל הראוי לכפייה אין כפייה מעקבת בו. ועי' בגרי"ז (אות ד') ובכפ"מ (אי"א סי"ק א)].

מצוה מן המובחר

מצוה מן המובחר ליטול לולב שאין עליו פרודות לגמרי. [רמ"א (שם)]. י"א שהמצוה מן המובחר נאמרה במקום שכל עליו תלויות למטה רק שעולין עם הולוב. וי"א שלמצוה מן המובחר יש ליהזר שלא ליטול לכתחלה לולב אי"מ שוכבין עליו זה על זה ולא לצדדין. [מי"ב (סי"ק ז)].

עליו נפרדים קצת

לולב שעליו נפרדים קצת ואינם דבוקים ממש (כמו שמצוי בהרבה לולבים), כשר לכתחלה לכל העדות. [הגרש"י"א זצ"ל (תורת ד' מינים ס"י א אות ב והגה ז)].

נפרצו עליו

לולב שנדלדלו עליו משרדו ואינן עולים עם השדרה אלא תלוין למטה פסול. [שוי"ע (שם סעי' ב). ועי' במי"ב (סי"ק ג) שכת' אליבא דהט"ז שנפרצו עליו הוא כגון שנתשללו עליו לגמרי מן הולוב או שתלויות למטה וגם אין עולין עם הולוב או שנדלדלו ממקום חיבורן בשדרה ועדיין מעורין במקצת]. והדין כן אפילו אם אגדן. [מי"ב (סי"ק ז)].

נעקר עליו

אם נפרצו ונעקרו למטה מן השדרה ואינם מחוברים, פסול אפי' אגדן. וכל זה ברוב עלין, רוב כל עלה ועלה ורובו ככולו. [רמ"א (סעי' ב) ומי"ב (סי"ק ח)]. אבל אם מיעוט עלין נעשו כך ושאר עלין נשארו ועדיין הולוב נשאר מכוסה בעליו, כשר. [רמ"א (שם)].

מחזין לשיעור הלולב

דוקא אם נעקרו בתוך שיעור הולוב (שהוא ד' טפחים העליונים כמבואר להלן) פוסל. [מי"ב (סי"ק ח)].

טעם הפסול

אם נפרצו או נתקשו העלין כעץ ברוב עלין כני"ל פסול כי נחשב כאלו הולוב בלא עלין, והוא פסול בגופו ופסול כל שבעה. [מי"ב (סי"ק ח) ושעה"צ (אות יא)]. אכן י"א שהפסול הוא מטעם שאינו הדר, ולפי דעה זו לבני ספרד כשר בשאר ימים ולבני אשכנז יש להחמיר כל השבעה. [שעה"צ (שם) ע"פ רש"י]. ולכתחלה יש להחמיר כדעה הראשונה. [כן משמע שהוא הכרעת המ"ב (שם)].

נחלקה התיומת

ברייט עלין של לולב כך היא : כשהם גדלים, גדלים שנים ודבוקים מגבן, וגב של שני עלין הוא הנקרא תיומת, נחלקה התיומת ברוב העלין ורוב כל עלה ועלה, פסול. [שוי"ע (שם סעי' ג) ומי"ב (סי"ק יא)]. ולדעה זו אין הבדל בדין בין שאר העלין בעלה האמצעי ואם נחלקה אפילו כולה כשירה. [מי"ב (סי"ק יב)]. ויש מפרשים שאם נחלק העלה העליון האמצעי שעל השדרה עד השדרה, בכלל נחלקה התיומת ופסול, וכן נוהגים. [רמ"א (שם)].

טעם הפסול

טעם הפסול של נחלקו העלין הוא, כי נחשב כאלו ניטלו לגמרי ופסול מדין חסר. [מי"ב (סי"ק יב)]. ועי"כ אין פסול זה אלא ביום הראשון, אבל בשאר הימים כשר. [מי"ב (סי"ק יז)]. ועיין עוד בסמוך.

תיומת חלוקה מתחילת ברייתה

אף אם מתחילת ברייתה תיומת חלוקה לשנים פסול. [בכור"י (סי"ק יב). וכן משמע מסתימת המי"ב שלא חילק בזה. וכן פסק הגרש"י"א זצ"ל (תורת ד' מינים סי' ג הגה יב), דלא כהפ"מ (מי"ז סי"ק ח) שמסתפק בזה]. **שיעור הפוסל בעלה האמצעי (לדעת המחמירים)**

י"א שאין להחמיר בזה רק אם נחלק עד השדרה. [רמ"א (שם)]. וי"א ברובו. [ביאור הגר"א הובא במי"ב (סי"ק טז). והחזו"א (סי' קמה סי"א) כתב שכוננת הגר"א רק להחמיר לכתחלה אבל מעיקר הדין צריך כולו. ועינייש (סי"ק ז) שבנחלקה רוב התיומת ואין אחר יש לברך עליו].

הדין לכתחלה

לכתחלה משום מצוה מן המובחר אם יש לו לולב אחר, יטול לולב שלא נחלק העלה העליון כלל כי יש מחמירין אפילו בנחלק קצת (אבל א"צ לברך על לולב של חבירו משום זה) [רמ"א (שם) ומי"ב (סי"ק ח)], וטעמם כי עי"י הנענועים רגיל להיות בסופו סדוק כולו. [מי"ב (סי"ק יט)]. ומי"מ י"א שאין להחמיר בזה אלא אם פתוח כשיעור טפח. [מי"ב (שם) בשם סי"ז]. וי"א שיש להחמיר אפילו במשהו. [מי"ב (שם) בשם ח"י"א]. ועי"כ אם יש לו לולב אחר שהוא סגור לגמרי יותר טוב לברך עליו משום מהיות טוב וגוי' אבל מן הדין אין לחוש לזה כלל כ"י שלא נחלק רובו. [מי"ב (שם)].

נחלק העלה באמצעו אבל ראשו נשאר מחובר

נחלק העלה באמצעו אבל ראשו נשאר מחובר דינו כנחלק ופסול. [בכור"י (סי"ק ז)].

נחלקו העלין שאצל התיומת

יש מי שאומר שאפילו רק העלין שאצל התיומה העליונה נחלקו עד שנראו כשנים, פסול, ולפי דבריו יש ליהזר מאד בשעה שרוצה לבדוק העלה האמצעי אם נחלקה, ואוחזה בידו לראותה היטב, שלא לחלק העלין העליונים שאצלה על ידי זה. [מ"א הובא בשעה"צ (אות לב)]. ויש לחוש לשיטה זו. [כן משמע מהמי"ב. וכן דעת הגרש"י"א זצ"ל (תורת ד' מינים סי' ד הגה ז)].

להדיבין בדיק

אם נחלקה התיומת בשיעור הפוסל את הולוב, א"א להכשירו עי"י הדבקות עלי התיומת, ופסול למצוה. [הגרש"י"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י אות ה) והגרש"י"א זצ"ל (ד' מינים השלם עמי כד)]. אלא שאם נחלק רק כלשהו, שטעם הפסול הוא כי עומד להפתח יותר (עי' ח"י"א (כלל קמט אות יז)], מותר להדביקו כי שוב אין לחוש שיעתח. [מהר"ש (שם על סעי' ז), הגרש"י"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י הגה ח) והגר"י"י פ"שר זצ"ל (הסכמה לדפ"ר ד' מינים השלם)].

שתי תיומות

לולב שיש בו שתי תיומות, יש שפסלוהו משום פסול של נחלקה התיומת. [תוס' (בי"ק צו. ד"ה נחלקה) בשם הגאונים. וכן הביא הבי"ח (סי' תרמה), והבכור"י (שם סי"ק ט) כתי' שיש לחוש לדברי הפוסלים]. ולחלכה המנהג להכשירו לכתחלה. [עיי' במי"ב סי' תרמ"ה שהשמיט דברי המחמירים בזה. וכ"כ הגרש"י"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י אות א והגה 2) שהמנהג להכשירו לכתחלה. ומי"מ הגרש"י"א זצ"ל נהג להחמיר על עצמו]. ואף למקילין אם כ"י את השדרה בשני עלין יש על שניהם שם תיומת ואם נחלקה אחת מהם פסול. [מי"ב (ס" טז). ודעת החזו"א (סי' קמה סי"ק ה) שיש מקום להקל בזה].

תיומת מורכבת מארבעה עלים (כעין W)

תיומת שאינה מורכבת משתי עלים כהרגילות אלא מורכבת מארבעה עלים (כעין W) כשר וי"א שנידון כלולב עם שתי תיומות. [הגר"ח"ש שליט"א (ד' מינים למהדרין עמי קכו) והגר"יק שליט"א (חוט שני סוכות פי"ג סי"ק יב)].

התיומת מכוסה ב"קורא"

אם התיומת מכוסה בקורא י"א שאי"צ לחוש שאולי נחלקה התיומת כי אף אם נחלקה מסתמא הוא רק מעט. [מאמ"ר (שם ססי"ק ד), אלא דעינייש שלא חשש לזה כ"כ דעת השו"ע להקל בנחלקה התיומת, והביאו הכה"ח (שם אות ד)]. וי"א שכיון שכך צורת גדילתו נחשב כמחובר. [הגר"ח"ק שליט"א (תורת המועדים אות ה). וכן דעת החזו"א (תורת המועדים אות ה) להכשיר]. ויש נוהגים לקחת לולב עם קורא. [כך מנהג בריסק, וכן נהג החזו"א כמבואר בארחות רבנו (חי"ב עמי רלב). ודעת הגרש"י"א זצ"ל (מעדני שלמה עמי פ"א) שאם יש לו אפשרות עדיף שיקח לולב ללא קורא].

התיומת נמוכה משאר העלין

אם התיומת נמוכה משאר העלין, הולוב כשר. [הגרש"י"א (מעדני שלמה עמי פ"ג) והגר"ש"א זצ"ל (תורת המועדים אות ז)].

אין עלי התיומת שוין בגובהן

אם אין עלי התיומת האמצעית שוין בגובהן אלא אחד נמוך מחברו אין קפידא בדבר, ויש להכשיר בזה עד רוב. [חזו"א (מעשה איש חי"ו עמי קטז), הגר"י"ק זצ"ל (ארחות רבנו חי"ב עמי רלה) והגר"ש וואזנר זצ"ל (קבוץ מבית לוי חי"ב עמי לב)]. ויש מי שמכשיר עד טפח. [הגרש"י"א זצ"ל (הליכ"ש פי"ה הגה ה ו-11)]. ויש מי שחשש לפסול בזה אם ההפרש ביניהם ניכר לעין שאין מסתיימים בשוה. [הגר"ש"א זצ"ל (פרי הדר עמי 66 ואשרי האישי חי"ג פכ"ח אג 2 ובהגה שם)]. והעיקר כדעה הראשונה.

[הגר"י"ק שליט"א (חוט שני סוכות פי"ג אות א)].

אין עלי התיומת שוין ברוחבן

אם אין עלי התיומת שוין ברחבם, כל שהעלה הצר מכסה את רוב רוחב העלה הוא כשר לכתחלה. [גר"י (סי' תרמה אות ט), הגרש"י"א זצ"ל (הליכ"ש פי"ה אות ד) והגר"ש"א זצ"ל (משרות ד' מינים עמי קמ"א)].

יבש

לולב שיבשו רוב עליו או שדרתו, פסול. [שוי"ע ורמ"א (שם סעי' ה). ועי' במי"ב (סי"ק כג) שהביא על משי"כ הרמ"א שאפילו רוב שדרתו יבשה פסול, מהב"י שכת' שאין מצוי שיהא שדרתו יבש והעלין לחים, ועל כן אין להסתפק בזה].

טעם הפסול

פסול יבש הוא משום שאין זה הדר. [מי"ב (סי"ק כא). ועי' בשעה"צ (סי' תרמט אות נ)]. ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר בו אף בשאר הימים כמו שבארנו לעיל.

שיעור הפוסל

יבש פוסל בשדרה או שאר עלים ברוב. [גר"י (אות טז) ובכור"י (סי"ק יד)]. ומי"מ אם התייבש רק חלק מעובי השדרה אינו פוסל אלא כשהתייבש כל עובי השדרה ברוב הולוב. [הגרש"י"א זצ"ל (שם פי"י הגה יא)]. ואם הולוב ארוך אם רוב שיעור הולוב אינו יבש הוא כשר. [הגרש"י"א זצ"ל (שם אות ז)].

יבשה התיומת האמצעית

אם יבש העלה האמצעי התיומת יש מי שפוסל. [מי"ב (סי"ק כב) בשם הראב"ד (תמים דעים סי' רלב)]. ויש לחוש לשיטה זו. [כן משמע מהמי"ב (שם)].

שיעור הפוסל (ביבשה התיומת)

השיעור לפסול הוא בכלשהו. [בה"ל (שם על סעי' ז ד"ה נסדק). וכן הוא בביאור הגר"א (סי' תרמה על סעי' ו ט) כי עשר ראש הולוב כחוטמו של אתרוג שכל הפסולים משום הדר פוסלים במשהו. ודעת החזו"א (סי' קמה סי"ק יא) שכוננת הראב"ד שהוא מקור דין זה שאם יבש ראש התיומת כשר, ואף ביבשו רוב ראשי הולוב כשר ומשי"כ שביבשו כל העלין בעינן שהעלה האמצעית תשאר לחה כמו בהדס, היינו דוקא ביבשו רוב העלין כל עלה ברובו אז בעינן דעלה אמצעי ישאר רובו לח]. ומי"מ שיעור כלשהו הוא שניכר לעין בהבטה רגילה (ועי' עוד לענין חובת התבוננות למצוא פסול הדר). [הגרש"י"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י הגה ד)].

שיעור היבשות

שיעור היבשות הפוסל בכל הנ"ל הוא משיכלה מראה ירקות שבו וליבינו פניו. וי"א שלא נקרא יבש אלא כשנתפרך בצפורן מחמת יבשותו, וכן נהגו במקומות שאין לולבין מצויין. [רמ"א (שם)]. ואין לסמוך להקל כ"י שיש בעיר לולב לח. [מי"ב (סי"ק כה)]. ושיעור נפרך בצפורן הוא שנשבר ממש עי"י הצפורן ולא רק שאם משרטט בציפורן נשאר רושם. [פ"מ"ג (שם מי"ז סי"ק ח)].

נשרף ראשו על ידי השמש

נשרף ראש התיומת על ידי השמש, אין זה בכלל יבש, וכשר לכתחלה אף להסוברים שיבשות התיומת פוסלת בכלשהו. [חזו"א (סי' קמה ססי"ק יא) והגרש"י"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י אות ג) ובתשובות והנהגות (חי"ג סי' קפ"א אות ה) הביא שהגר"י"ק הקפיד עי"ז על עצמו, אבל מעיקר הדין מודה שהוא כשר].

נקטם ראשו

אם נקטם ראש הולוב והיינו שנקטמו רוב העלין העליונים, פסול. [שוי"ע (סעי' ז)]. ועליונים נקרא אותן שגבוהין מן השדרה ולמעלה. [מי"ב (סי"ק כז)].

טעם הפסול (נקטם)

פסול זה הוא משום שאין זה הדר. [מי"ב (סי"ק כז)]. ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר בזה אף בשאר הימים כמבואר לעיל.

שיעור הקטימה

י"א ששיעור הקטימה אף בשאר העלין היא בכלשהו. [גבוש (שם)]. ויש מקילין בשאר העלין (ולא בתיומת) עד רוב. [בה"ל (ד"ה רוב העלין) ע"פ הר"י]. ולמעשה יש להחמיר לכתחלה. [משמעות המי"ב (סי"ק כז)].

חסרון שאינו נראה לעין

שיעור כלשהו הפוסל בנקטם ראשו, אינו אלא כשניכרת החלוקה או הקטימה בהבטה רגילה. [הגרש"י"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י הגה ד)].

נקטם העלה האמצעי

י"א שלא רק אם נקטמו רוב העלין הולוב פסול, אלא אף אם נקטם רק העלה העליון האמצעי שעל השדרה, פסול. [רמ"א (סעי' ז) ומי"ב (סי"ק כח)]. והדין כן לבני אשכנז, אבל לבני ספרד אין חילוק בין עלה אמצעי ליתר העלין. [כי כן דעת השו"ע כמי"ש המי"ב (סי"ק כז). ועיי' בבב"ל (ד"ה רוב) ובמי"ב (סי"ק כז)].

בשעת הדחק (בנקטם העלה האמצעי)

אם אין לולב אחר נוטלים אותו בברכה אף אם נקטם העלה האמצעי. [רמ"א (שם). ועיי' בשעה"צ (אות כח) שאין חומרא זו ברורה ועי"כ בשעת הדחק מקילין בה]. ומי"מ אין להקל לברך עליו כ"א בנקטם רק מקצתה, אבל לא בנקטם רובה אפילו בשעת הדחק (אלא אם כן במקום שנהגין לברך על כל הפסולין גמורין בשעת הדחק, כמו שיתבאר בסימן תרמ"ט)]. [מי"ב (סי"ק ל). ועיי"ש שאין להקל בנקטם רוב העלים בכל גוונא. ועיי' עוד בב"ה"ל (ד"ה אבל) שכת' שם להקל לענין ברכה כהרמ"א הנ"ל. אולם החזו"א (סי' קמה סי"ק ז) כתב שקשה להקל בזה].

שיעור הקטימה בתיומת האמצעית

יש מחמירים אפילו בנקטם משהו. [הלבשו הובא במייב ס'יק כו.]] ויש מפפקין בזה. [מייב (שם)]. ולמעשה יש להחמיר. [כן משמעות המייב והבבילי (ד'יה רוב העלין)].

נקטם רק עלה אחד מהתיומת האמצעית

העלים של הלולב מורכבים משני עלים שהם דבוקים באמצעם כנייל, ואם נקטם רק עלה אחד מהם מהתיומת האמצעית, יי"א שהלולב כשר. [בכוריי (סי"ק טו) עי"פ הבית דוד בסימן תמ"ו. וכן דעת החזו"א (סי' קמה סי"ק ו חו)]. ויש פוסלים. [שד"ח (מע"ד מיינ"ס סי' ב אות ז) ובית השואבה (לולב אות יב), כי הבית דוד בסימן תמ"ח חזר בו. וכן פסקו הכה"ח (אות מב)]. ויש להחמיר בזה. [הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"ח אות ח)].

יש לו שתי תיומות

אם כלה הלולב בשתי תיומות ונקטמה רק אחת מהן הלולב כשר. [כן צידד המייב ס'יק כט) וכן פסק החזו"א (שם ססי"ק ח)].

עדיין מחובר קצת

אם נקטם הלולב אבל עדיין מחובר בעלה, אם הוא מחובר ברוב רוחב העלה כשר משום שרובו ככולו. [בכוריי (סי"ק יח)]. ועיי' מש"כ לקמן לענין פיטם שמחובר במקצת.

קוץ שיוצא מהעלה

קוץ שיוצא מעל העלה העליון אינו נחשב לחלק מהלולב. [חזו"א (ד' מיינ"ס השלם מילואים ח"א אות לב)]. ועל כן אם נקטם הקוץ כשר כי העלה עצמו נשאר שלם. [עיקרי הד"ש (או"ח סי' לג אות כא) והגר"ש וואזנר זצ"ל (מבית לוי ח"יב עמי לב)]. וכן שמענו מתלמידי הגי"ר משה הלר זצ"ל.

נסדק כהימנך

נסדק, אם נתרחקו שני סדקיו זה מזה עד שיראו כשנים, פסול [שויע"ע (שם סעי ז)], ואפילו לא נחלקה התיומה העליונה בענין שיפסל הלולב מכח נחלקה התיומת. [רמ"א (שם)]. והדן כן אפילו לא היו כן בתולדה רק אחר כך. [מייב ס'יק לא]].

נסדק ברוב עליון
לדעת השו"ע (שם) שנחלקה התיומת דוקא ברוב עליון פסול, הדין כן אף בנסדק. ולדעת הרמ"א גם אם נסדק רק בעלה האמצעי פסול. ואפשר שבפסול זה מודה השו"ע שיש להחמיר בעלה האמצעי, ועי'וצי"ע. [בה"ל (שם על סעי ז ד"ה נסדק)].

גדר הימנך

פסול נסדך כהימנך, היינו שנתעקמו העלים ופונים זה לכאן וזה לכאן כעין V ואי אפשר לחברם. [דעת תורה למהרש"ם (סי' תרמה על סעי ז), חזו"א (סי' קמה סי"ק ח) והגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י אות ו והגה 24), ואעיי"פ שידוע שהגרי"ז הלוי ז"ל החמיר ביותר בזה מימ"לא נהגינן כן, עיי"כ. ובתשובות והתהנות (חי"ג סי' קפא אות ח) כתב שהגרי"ז החמיר עי"צ בלבד אבל גם לדידיה הימנך כלשהו כשר. ועיי' בלבושי' (שם)].

לתקן על ידי הדבקה

אם העלים התרחקו עד שנראים כהימנך לא מועיל שוב הדבקה לתקנה. [דעת תורה למהרש"ם (שם על סעי ז), והגר"ניק שליט"א (חוט שני שבת ח"ד עמי שמט אות ח)]. ויש מי שמכשיר באופן זה. [הגר"י"י פישר זצ"ל (הסכמה לספר ד' מיינ"ס השלם) כי אחר ההדבקה שוב לא נראה כשנים. ועיי' מש"כ בזה לענין הפסול של נחלקה התיומת. ועיי' עוד בחזו"א (סי' קמה ס"יק ח)].

התיומת מכוסה ב"קורא"

אם הלולב מכוסה בקורא ואין ניכר שהעלה כהימנך או נסדך כשר. [הגר"ניק שליט"א (חוט שני סוכה פי"ג אות א ושבת ח"ד עמי שמט אות ב)]. ואין לחוש שאולי הקורא יפול. [הגר"י"ק זצ"ל (ארחות רבנו עמי לרחנ)]. ועיי' עוד מש"כ בזה לענין פסול נחלק התיומת.

קוצים היוצאים מהעלה

עיי' מש"כ בזה לענין פסול נקטם וה"ה לכאן.

עקום או כפוף

אם הלולב עקום לפניו (לצד שכנגד השדרה) כמגל ונעשה כגב חטוטרות, פסול, וכן אם נעקם לאחד מצדדיו, פסול, אבל אם נעקם לאחוריו (לצד השדרה), כשר, שזו היא ברייתו. [שו"ע (שם סעי ח) ומייב ס'יק לג – לד ולזו]].

מעם הפסול

פסול זה הוא משום שאינו הדר. [מייב ס'יק לז]. ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר בו אף בשאר ימים.

שלא יהיה עקום כלל

לכתחלה יש להזהר שהלולב יהיה ישר ולא יהיה עקום אפילו לאחרינו. [שער"ת (אות ה) בשם מחז"ב בשם ג"ט מקושר עי"מ לצאת ידי ספק שהרי יש גורסיים בש"ס לפסול בעוקם לאחרינו]. וי"א שיש משום הידור מצוה שיהיה ישר לגמרי. [חיים וברכה (אות סו) והגרשי"א זצ"ל (תורת ד' מיינ"ס סי' ז הגה ח). וכן הגה הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י הגה 32)].

התעקם אחר קטיפתו

אף אם התעקם אחר קטיפתו פסול. [חיים וברכה (אות רלח)].

חזר וישרר

לולב ששדרתו עקומה, אם ישרו ואין עקמימותו ניכרת כלל, כשר. [שד"ח (מע"י הלמ"ד כלל קמא אות כב) והגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י אות ח)], אבל אם אחר התיקון ניכר הפסול כתי' הבית השואבה (אות כט) דהוי"ל כבא מכח פסול].

כפוף

אם כפוף שדרתו בראשו כאגמוון בין לפניו ובין לאחרינו, פסול. [שו"ע (שם סעי ט) ומייב ס'יק לח)]. **עליו כפופים**

אם עליו כפופים בראשו כמו שדרך להיות הרבה לולבים, כשר. [שו"ע (שם סעי ט)]. והרא"ש כתב אוהב אני יותר לצאת בו שאין העלין נחלקין ותיומתו קיימת, וי"א שהדין כן דוקא שהעלה העליונה לבד כפופה, אבל אם כולן או רובן כפופים כלשהו פסול דודאי זהו שינוי מברייתו ואינו הדר כלל. וי"א שאין לחלק בזה ועכ"פ כשיש אחר בודאי יש לזהר שלא לצאת בזה שראשי העלין כולם או רובם כפופים. [מייב ס'יק מז]. ויש מן הפוסקים שמחמירין בזה אכן המנהג להקל. [מייב ס'יק מב]. ועיי' בה"ל (על סעי ז סד"ה נסדק)]. **עליו כפופים הרבה**

דוקא אם לא נכפף אלא בראשו ונשאר חלק גדול בלי כפיפה, אבל אם גוף העלין נכפף הרבה מאוד לאמצעיתן ונראה כמו שנכפף העלין לשנים פסול שאין זה הדר כלל, והי"ה אם העלה העליונה האמצעית שהיא התיומה נכפפה לבדה הרבה לאמצעיתה (כלומר כלפי מטה) ג"כ פסול. [מייב ס'יק מא]].

מעם הפסול

פסול כפוף הוא כי אין זה הדר. [מייב ס'יק לוט]. ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר בו אף בשאר הימים.

עלה המסתיים בחצי עיגול

תיומת המסתיימת בחצי עיגול וקצה העלה פונה לצד, ואינו יוצא מעובי הלולב, י"א שזה מהודר יותר מאשר תיומת ישרה וסגורה כי הוא סגור היטב ופחות עשוי להפתח. [חזו"א (ארחות רבנו ח"יב עמי רמז)].

עוד פסולים

העלה האמצעי אינו כפול

אם העלה האמצעי אינו כפול מתחילת בריותו, הלולב פסול. [רמ"א (סי' תרמה סעי ג)].

ניקבה התיומת

אם ניקבה התיומת של הלולב, כשר, כי לא מצינו פסול בניקב אלא באתרוג. [בית דוד סי' תמו) ובכוריי (סי"ק ז). וכן משמע מסתימת המייב שלא הביא פסול זה, דלא כהבית השואבה (לולב אות י) שפקפק בדברי הבית דוד].

"קורא"

יש נוהגים ליטול לכתחלה לולב הדבוק ב"קורא". [עיי' בשד"ח (מע"י ד' מיינ"ס סי' ב אות א) שכן מנהג הספרדים באר"ץ]. ויש אומרים שאם כל עליו מכוסים בו עדיף ליטול לולב בלא "קורא". [עיי' בבכוריי (סי' תרמה סי"ק א) שאין ליטול לולב עם קארע שיוכל לנענע בו. וכן דעת הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י אות א) שעדיף שהיה ללא קארע אלא שמי"מ היו שהידרו בירושלים ליטול לולבים המכוסים בקארע דוקא. ועיי' בשד"ח (חי"ו מע"ד מיינ"ס סי' ב אות א עמי 147) שכן מנהג הספרדים, והאשכנזים יש נוהגים כך ויש נוהגים כך].

❧ הדם ❧

הדם האמור בתורה

כתוב בתורה 'ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכפות תמרים ענף עץ עבות וגו"' וקבלו חז"ל שענף עץ עבות הוא ההדס שעליו חופין את עצו. [מייב (הקדמה לסי' תרמה)]. וזה נתפרש מפי משה רבנו עליו השלום מהלכה למשה מסיני. [חיי"א (כלל קמח אות ב)].

כמה הדסים צריך ליטול

צריך ליטול ג' הדסים. [שו"ע (סי' תרנ"א סעי א)]. ואפילו שלשתן קטומים, אבל פחות משלשה לא מועיל אפילו לא היו קטומים. [מייב ס'יק ד]. אולם למעשה טוב להחמיר לפסול אף בשלשה שנקטמו. [כמבואר להלן]. ואם אין לו אחרים יטלם ובשאר ימים (אחר יו"ט) אף יברך עליהם. [מייב ס'יק ד) דידוע דנקטם ראשו פסולו משום הדר, וידוע שדעת הרמב"ם והוא דעת רוב הפוסקים דכל היכא דפסולו משום הדר כשר ביו"ט שני, ובנידן יש לסמוך עי"ז].

נקטם ראשו

הדס שנקטם ראשו י"א שכשר. [שו"ע (סי' תרמו סעי א וסעי ז) בדעה ראשונה בסתם. ומשי"כ שנקטם בעץ, כ"כ הרמ"א (שם סעי ז) והמייב (סי"ק א)]. ויש פוסלין. [שו"ע (שם סעי ז) בשם יו פוסלים. ומייב (סי"ק א)]. וטוב להחמיר במקום שאפשר באחר, ולא מקרי נקטם אלא אם נקטמו העצים (אבל בעלים אין לחוש). [רמ"א (שם סעי ז). ועיי' מש"כ בזה לעיל בדין כמה הדסים יש לקחת].

מעם הפסול (למחמירים לעיל)

פסול זה (למחמירים לעיל) הוא משום שאינו הדר. [מייב ס'יק לב]. ועל כן הוא פסול כל שבעה לדעת הרמ"א המובא להלן.

שיעור הקטימה

שיעור הקטימה הוא בכלשהו כמו לענין נקטם ראש הלולב. [בה"ל (סי' תרמה על סעי ו ד"ה פסול)]. **קטימתו נכרת (אף למקילין לעיל)**

טעם המקילין לעיל בנקטם ראשו כי בהדס ענפיו חופין ראשו [היינו העלין] ואין קטימתו ניכרת בהן. [מייב ס'יק כט]]. ולפי זה אם נקטם הראש של ההדס שהוא ראש העץ ואין שם עלים לחופי' על ראשו, פסול אפילו אין לו אחר, ואפילו לא נקטם רק עלה אחד עם ראש העץ ונשאר שנים, גם כן יש לומר שפסול כי ניכר הקטימה. ומכל מקום יש אופן לתקן זאת, על ידי שיקטום גם העץ עם שני העלין עד סמוך לקן שתחתיו והוא פסול שחוזר להכשרו, (ופשוט דכל מקום שנכשיר על ידי חיתוך, אסור לחתוך כן ביום טוב, כי הוא בכלל מתקן). [שעה"צ (אות לב)]. ועיי' בחזו"א (סי' קמו ס'יק ל) שכת' שלפי הרמב"ן יש להכשיר אף אם קטימתו ניכרת. ועיי"ש שמצדד שהוא כשר באופן זה].

נקטם ראש אחד

צ"ע אם הפוסלים בנקטם ראשו היינו כשהיו כל שלשה בדין קטוטי ראשן או אפילו אם בד אחד נקטם ראשו ג"כ פסול. [מייב ס'יק לב]].

ענפים קטנים היוצאים בין הקנים

ענפים קטנים היוצאים בין הקנים צריך לקטום אותם כדי שלא יפסיקו בין הקנים (ואין לחוש בזה משום פסול נקטם כיון שאינו בראשו של ההדס) [מייב ס'יק לג], וצריך לעשות כן דוקא כשהם מפסיקים ברוב קנים של שיעור הדס [שעה"צ (אות לה)], אלא שי"א שזהו רק לדעת המחמירים בנקטם ראשו, אבל לדעת המכשירין בנקטם ראשו, אין צריך כלל לקטום הענפים האלו, ולכן המנהג שאין מקפידין על זה. ומי"מ לכתחלה נכון לקטום אותם בערב יום טוב. [שעה"צ (שם) בשם קרבנן נתנאל (פי"ג סי' יד אות ש) דלא כחיי"א (כלל קנא אות ח) שמשמע שלכו"ע צריך לקטום אותם]. וי"א שאין צריך לקטום אלא הענפים היוצאים בקן עצמו, אבל שבין קן לקן אין צריך. [חזו"א (סי' קמו ס'יק לא) כי מקור דין זה הוא מהר"ן ושם כתב שצריך לקטום אותם כיון שהם מפסיקים בכך שההדס אינו תלתא בחדא קינא].

הדם שנשבר עצו ועדיין מחובר

הדס שנשבר עצו, אם עדיין העץ מחובר הרי זה כשר. [כמו שמוצינו לענין לולב, עיי' לעיל].

התייבש ראשו

לדעת הסוברים שאם נקטם ראשו פסול ה"ה ליבש ראשו. וטוב להחמיר במקום שאפשר באחר. [רמ"א (שם סעי ז)]. וי"א שביבש ראשו והיינו ביבשו העלין העליונים (ואפילו לא נתיבש העץ) אפילו אי"א באחר אין לברך עליו, אבל יש תקנה שסיר העלין העליונים ואז כשר לכתחלה לכו"ע. [מייב ס'יק לד) ושעה"צ (אות לח)].

שיעור היבשות

אינו נקרא שיבש ראשו רק בהלבינו פניו מה שאינו מצוי כלל בהדסים שגדלו באותה שנה, אבל אם כמוש קצת בלבד ואפילו עד שנפרך בצפורן אינו בכלל יבש כי אפילו בשאר עלין לא מקרי יבש באופן זה. [מייב ס'יק לא]].

עלין חופין עצו

ענף עץ עבות האמור בתורה, הוא ההדס שעליו חופין את עצו, כגון שלשה עלין או יותר, בגבעול אחד. [שו"ע (סי' תרמו סעי א)]. כלומר בכל קן וקן והיוו סמוכים זה לזה בעיגול אחד שאין אחד נמוך מחבירו אף על פי שכל אחד בעוקצו. [מייב ס'יק ח)].

ראשי העלים אינם מגיעים לערקץ שמעליהם

י"א שהדס שראשי עליו אינם מגיעים לעוקץ העלים שמעליהם פסול. [שעריית (שם אות א) בשם מ"וק, וסייל שלומדים זאת מלובל שבענין שענפיו חופים ראשו וק"וי בזה שבאופן זה אינו בכלל עבות]. ויש מקילים בזה. [בכור"י (תוספת ביכורים ס"ק ח) וחזו"א (סי קמו ס"ק טו) וכן נראה מסתימת המ"ב]. ולכתחלה נכון לחוש למחמירים. [חיים וברכה (אות טג), הגר"ש"א צ"ל (תורת ד' מינים סי י' אות יח והגה לד) והגר"ש וואזנר צ"ל (מבית לוי ח"ב תשרי תשנ"ג עמי' לח)].

אין העלים שוכבים על הענף

אף אם העלים לא עומדים זקופים ולא שוכבים על הענף וחופים אותו אלא מתכופפים ועומדים קצת רחוק ממנו ההדס כשר. [בכור"י (שם ס"ק יא), חזו"א (שם ס"ק א) והגר"ש"א צ"ל (תורת ד' מינים סי י' אות יט הגה לו). ועי' מש"י בזה הרש"ש (סוכה לב: ד"ה ענף)]. וי"א שמ"מ יש משום נזי מצוה אם העלים עומדים זקופים וחופים את העץ. [הגר"ש וואזנר צ"ל (מבית לוי שם)].

הדס שוטה

אם היו שני העלים בשוה, זה כנגד זה, והעלה השלישי למעלה מהם (או למטה מהם), אין זה עבות ונקרא הדס שוטה. [שו"ע (סי תרמו סע' א) ומ"ב (ס"ק יא)]. וכן אם היו שנים זה ע"ג זה ג"כ אין זה בכלל עבות האמור בתורה. [מ"ב (ס"ק יג)]. ופסול אפי' בשעת הדחק. [רמ"א (שם סע' א)].

טעם הפסול

הדס שוטה אינו בכלל הדס כלל ופסול אפילו בשאר ימים. [מ"ב (ס"ק יג וסי' תרמט ס"ק מו). ועי' ברמ"א (שם) שכת' דאיכא מאן דאמר בגמרא דכשר, ועי' נוהגין באלו המדינות לכתחלה לצאת באלו ההדסים המבואים ואין ג' עלין בנבעל אחד, ויש מי שכתב הדסים שלנו אין נקראים הדס שוטה, האולי וחס שנים על גב שנים ואינן כהדס שוטה המוזכר בגמרא, ולכן נהגו להקל. ועי' במ"ב (ס"ק טו) שכת' שמ"מ הירא לדבר ד' יטרח למצוא עבות כדין דהיינו ג' עלין בשוה בכל קן וקן. ועיי"ש (סי' תרמט ס"ק גג) בפסול מחמת שאינו מינו כגון הדס שוטה פסול אפילו בשעת הדחק כי יבואו לטעות לצאת בהן תמיד].

שיעור השילוש

צריך שיהיו משולשים בכל קן וקן והיו סמוכים זה לזה בעיגול אחד שאין אחד נמוך מחבירו אף על פי שכל אחד בעוקצו. [מ"ב (שם ס"ק ו)]. וכל שיש קו שוה לשלושת שרשי העלים (חוט המקיף) בגופו של העץ ודאי כשר. [חזו"א (חידושים וביאורים סוכה סי' ה) והגרשז"א צ"ל (הליכ"ש פ"י אות י והגה יח)].

שלשת השרשים אינם נפגשים

הקו צריך לפגוש בהיקף אחד את כל שלשה השרשים, ואם שרש עלה השני נפגש עם שרש עלה השלישי, אבל שרשי העלין הראשון והשלישי אינם נפגשים, לכתחלה אינו נחשב משולש, אבל בשעת הדחק יש לש להקל בזה כי עכ"פ יש שייכות ביניהם. [הגר"ק שליט"א (חוט שני סוכות עמי' רפה)]. והשרש הוא עוקץ המחבר את העלה לענף, ובסיסו של העוקץ במקום חיבורו לענף התופס שטח מסויים על גבי הענף. [הגרח"ק שליט"א (כשרות ד' המינים עמי' ו)].

אינם נפגשים לגמרי

שיעור הנייל (של חוט המקיף) אינו שיעור מוחלט אלא שבאופן זה ודאי נקרא משולש. [חידושים וביאורים (שם) בשם החזו"א]. ועל כן אף אם אין נפגשים בחוט מקיף ממש אלא פחות מזה קצת כשר. [הגרח"ק (יבקש תורה ד' מינים עמי' 28)]. וכן אם מסתפק אם שרשי ההדס נפגשים ממש בשוה כשר. [הגר"ק שליט"א (חוט שני סוכות עמי' רפה). ודעת הגר"י צ"ל (ד' מינים למהדרין עמי' קפא הגה כב) להחמיר מספק]. וי"א שהכל תלוי במראה העין אם נראה משולש. [הגר"ש וואזנר צ"ל (מבית לוי תשנ"ג דיני הדס אות ב)]. וכן ראייתו מרבני י-ם שנוהגים לבדוק אותו ממרחק תוך כדי מססובנים ההדס וכל שהיה נראה משולש מכשירים לכתחלה].

אורך ורוחב עלי הדס

לכתחלה יש להדרש שלא יהא אורך ורוחב עלי הדדס יותר מצפורן האגודל (כ-2 ס"מ). [הגרשז"א צ"ל (הליכ"ש פ"י אות יא והגה 46) לחוש לשיטת הב"ג הדס שוטה היינו שעליו גדולים בארזן ורחבן. ועי' בגי'ול דעת למרהש"ם (יו"ד סי' לה ס"ק כד) שכתב שהשיעור הוא כטרפז דאסא, ועיי"ש שאם הם רחבים יותר מצפורן האגודל יש לחוש דלשיטה זו הוי"ל הדס שוטה. ודעת החזו"א והגר"י (תשובות והנהגות ח"ב סי' ש"ב) שרק הדס שעליו רחבים ומשונים, אבם אם הם רחבים קצת אין קפי"א].

נשרו עליו

נשרו רוב עליו

נשרו רוב עליו, אם נשתיירו שלשה עלין בקן אחד (בכל קן וקן ממנו, הנצרכים לכשרות שיעור הדס), כשר. [שו"ע (סי' תרמו סע' א, ד) ה' ומ"ב (ס"ק ד)]. כלומר אם היה בכל קן וקן היוצא ממנו ז' עלין ונשרו מהן ארבעה כיוון שנשתייר שלשה עלין עדיין נקרא עץ עבות וכשר. [מ"ב (ס"ק א)]. אבל אם נשאררו רק שנים פסול, ואין זה דומה להדס שיש בו ג' בקן אחד ונשאר אחד מכל קן ונשאר רק שנים ש"י"א שדינו שהוא כשר כמבואר להלן, כי שם נשתייר עכ"פ רוב הקן והרוב ככולו משא"כ כאן שנשרו רובם ועל כן צריך עכ"פ שישתייר שיעור עבות שעיי"ז נוכל להכשירו ונאמר שאף עכשיו נקרא עבות. [מ"ב (ס"ק יז). ועיי"ש (ססי"ק טו) שבשעת הדחק שאין הדסים אחרים אפילו שאין שלשה בקן אחד יטלם בלא ברכה].

נחסר מגוף העלים

אם נחסר מקצת העלה, אם רובו קיים דינו כשלים. [בכור"י (שם ס"ק ד) בשם הראב"ד וכן פסק הגר"ק שליט"א (ד' מינים למהדרין עמי' קפט)].

נדלדלו עליה, נסדקו עליה או שנחלקו

אם נדלדלו עליו מהקנה או שנסדקו עליו או שנחלקו, י"א שזה בכלל נפרצו עליו ופסול, אם ברוב עליו הוא כך, ויש להחמיר כשיטה זו. [מ"ב (סי' תרמו ס"ק ט) לעין ערבה. ועתה החזו"א (אוי"ח סי' קמו ס"ק לב וס"ק לח). ועיי"ש שדן ה"יה אם העלים תלויים כלפי מטה שההדס פסול, ונשאר בצי"ע].

שיעור עבות

צריך שיהא עבות רוב שיעור אורך ההדס (ואפילו אינו בראשו). [שו"ע (סי' תרמו סע' ה)]. היינו שההדס ששיעורו הוא לא יותר מ"ב"ב גודלין (גי"ט שהוא כ-30 ס"מ ועי' בזה להלן) אין צריך עבות בכלול רק ז' גודלין (כ-17 ס"מ) יהא עבות כלומר ג' עלים בכל קן, והחמשה גודלין אפילו נחסר לגמרי שנשרו עליו או שלא היו עבות דהיינו שהיו עליו שנים ע"ג שנים או שתיים ואחד כיוון שרובו היה עבות כשר. [מ"ב (ס"ק יח)]. וי"א שאין צריך שהרוב יהיה ניכר לעיניים, אלא מספיק במשהו יותר מחצי. [ברכ"י (אות ה)]. וי"א שצריך דוקא רוב הנראה לעין. [כ"חיה (אות לח), וכתב שכן משמע מהמ"ב (שם). וכן הקפיד הגרי"ק צ"ל (ארחות רבנו ח"ב עמי' רנט)].

נשר עלה אחד מכל קן ברוב שיעור אורך ההדס

הדס שהיו בכל שיעור ארכו ג' עלים בכל קן, ונשר עלה אחד מכל קן ברוב שיעור אורך ההדס, יש מכשירין כי נשאר שנים בכל קן רובו ככולו וכמו שמכשירים בנשרו מקצת עליו מאורכו של ההדס, ויש פוסליו, ועל כן אין להקל אלא במקום הדחק. ודוקא כשנשאר עכ"פ שני עלין בכל קן כי יש רוב עכ"פ, אבל אם נשרו שני עלין ברוב שיעור אורך ההדס פסול לכוי"ע (ובמקום שנוהגין לצאת בהדסים של שנים ע"ג שנים כמבואר לעיל אם נשר עלה אחד מכל קן ברוב שיעור אורך ההדס פסול לכוי"ע דלא נשאר רובא). [מ"ב (ס"ק יח)].

רוב הקינים משולשים אך רוב אורך הדס אינו משולש

אם רוב הקינים משולשים אך רוב אורך הדס אינו משולש, י"א שכיון שרוב אורך ההדס מגולה ההדס פסול, אמנם אם נשרו רוב הקינים שלמעלה אך עדיין רוב אורך ההדס נשאר עבות יש לצדד שהוא כשר (כי י"ל שהולכים אחר רוב אורך ההדס ולא אחר רוב הקינים). [חזו"א (שם ס"ק ד)]. וי"א שצריך שגם רוב אורך ההדס וגם רוב הקינים יהיו משולשים. [הגר"ש וואזנר צ"ל (מבית לוי שם אות א)].

רוב מפוזר

אם היה רוב שיעור ההדס עבות אף שהוא גדול מאוד לא צריך שיהא רוב גדלו עבות אלא רוב שיעורו כמבואר לעיל. [בה"ל (שם על סע' ה) ע"פ הב"ח]. ויש מסתפקים אם מועיל באופן זה אפילו אם הם מפוזרים באורך ההדס או שדוקא אם הם עכ"פ במקום אחד. [בה"ל (שם) בשם הפמ"ג (מ"ז ס"ק ט)]. ויש מקילים בזה. [בה"ל (שם) בשם הבכור"ן]. ולמעשה יש לחוש לדעה הראשונה. [כן משמע מהבה"ל. וכן נקט הגר"ש"א צ"ל (תורת ד' מינים סי' י הגה יא) אף דעת הבה"ל. והשבת הלוי (ח"י סי' פג) שאין להקל בזה כי בכח"ג אינו בכלל עבות. ועי' מש"כ החזו"א (שם ס"ק יא-יג) דעת הבכור"ן]. ומ"מ אף למחמירים כל זה כשהדס ארוך יותר משלש טפחים והרוב מפוזר גם מחוץ לג"ט, אבל אם הרוב הוא תוך ג"ט (אפילו מפוזר) כשר. [הגר"י (ד' מינים למהדרין עמי' קצח) והגר"י"ק צ"ל (ארחות רבנו ח"ב עמי' רמט)].

למצוה שיהיה פרלו עבות

למצוה צריך כל שיעור אורך ההדס שיהא עבות, אבל אין זה מעכב. [שו"ע (סי' תרמו סע' ה) ועי' בשע"צ (אות יט) שציין לדעת הגאונים דס"ל דאפי' נשר עלה אחד מכל שיעור אורך ההדס נמי פסול].

יבש | כמוש | כבוש

יבש או כמוש

יבשו עליו, פסול, כמשו, כשר. [שו"ע (סי' תרמו סע' ו)]. ופסול יבש הוא משום שאינו הדר ועל כן לבני אשכנז פוסל כל שבעה. [בה"ל (שם) ע"פ הבכור"י. ועיי"ש בה"ל (על סע' י"ד"ה במקום) ובשע"צ (סי' תרמט אות ג)].

שיעור היבשות

שיעור היבשות, אפילו אם נפרך בצפורן, אם עדיין ירוקים הם, כשר, ואינם נקראים יבשים, אלא כשילבינו פניהם. [שו"ע (סי' תרמו סע' ז). ועי' במ"ב (ס"ק ב) שכת' דהיינו שילבינו פניהם לאחר שנפרך בציפורן. ובאמת אינו מצוי במציאות שילבינו פניו ולא יהיה נפרך בצפורן ואי"כ שנתלבן פניהם ודאי יבש הוא. ומי שאינו בקי בזה השיעור משמע בתמים דעים שיכול לשער ע"יי שישרה אותם יום או יומים במים דאם יחזור לכמות שהיו במשמושן ובמראהיהן עדיין לחים הם ואם לאו הם יבשים, ע"כ].

יבש עץ ההדס

י"א שביבש עץ ההדס אפי' העלים הם עדיין ירוקים פסול. [מ"ב (ס"ק ב) בשם הפמ"ג]. וי"א שביבשות העץ לא שייך פסול כלל. [מ"ב (ס"ק ב) בשם בכור"ן]. וראוי לכתחלה להקפיד בזה. [הגר"ש"א צ"ל (תורת ד מינים סי י' אות ד והגה ו) ע"פ דברי השע"צ (שם אות לו)].

יבשו רוב עליו ונשתייר בראש כל בד קן אחד

יבשו רוב עליו ונשתייר בראש כל בד מהגו' בדין קן אחד ובו ג' עלין לחין, כשר. [שו"ע (סי' תרמו סע' ח) בדעה הראשונה]. כי ע"י הגו' עלין לחין שבראש הבד חל שם הדר על כל ההדס. [מ"ב (ס"ק בא). ועיי"ש (ס"ק כב) שלפי המבואר בסי' תרנ"א שבשעת הדחק די' ב'ד הדס אחד גם בעניינינו די' כשהיה בראשו קן אחד של ג' עלין לחין]. וי"א שאפילו אם משלשה של קן אחד יבשו שנים, ולא נשאר כי אם אחד לח, כשר, והוא שיהיה העלה שהוא מורכב על שניהם, וזה מועיל אף אם הקן אינו בראש ההדס. [שו"ע (שם) בשם יש מפרשים ומ"ב (ס"ק בג)]. ומ"מ צריך שישתייר שלשה קנין ובכל קן עלה אחד לח בראשו. [מ"ב (ס"ק כד)]. והלכה כדעה הראשונה. [מ"ב (ס"ק כו)].

כמוש

אם אותם עלים שלא יבשו הם כמושין, יש פוסלין ויש מכשירין. [שו"ע (סי' תרמו סע' ט)]. ולמעשה ביום הראשון שהוא דאוורייתא ראוי להחמיר כי הוא ספק תורה ובשאר הימים שהוא דרבנן ספק דרבנן להקל. [מ"ב (ס"ק כז). ושמענו ממומחים שניתן לרענן את עלי ההדס ע"יי נתינתם תוך מים עם קצת אקונומיקה למשך שעה שעתיים (ולא יותר שלא יאבד השלוש)].

עליו נכפפים

הדס שעליה נכפפים כשר. [הגרשז"א צ"ל (הליכ"ש פ"י אות טו). ועי' בחזו"א (סי' קמו ס"ק לה)].

ערבה

ערבה אמורה בתורה

כתוב בתורה ”ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחלי”. וערבי נחל האמור בתורה, הוא מין ידוע הנקרא כן. [שו"ע (שם)]. וזה נתפרש מפי משה רבנו עליו השלום הלכה למשה מסיני. [ח"י"א (כלל קמח אות ב)].

כמה ערבות צריך ליטול

צריך ליטול ב' ערבות. [שו"ע (סי' תרנא סע' א)]. ואם נטל בד אחד של ערבה צריך לחזור וליטול ולברך. [מ"ב (ס"ק א) ע"פ הכר"ב בשם הבית דוח]. וי"א שלא יחזור ויברך באופן זה כי יש סוברים שבשעת הדוחק שיוצאים יד"ח בבד אחד כמו לענין הדס. [יוסף אומץ (ג) הובא בכח"י. בכור"י (ס"ק ב). וכן הביא בהלכות חג בחג (אות ז) ע"פ הרמב"ן (הל' לולב)].

סימני כשרות

ערבה האמורה בתורה עלה שלו משוך כנחל, ופיו (חודו) חלק, וקנה שלו אדום. [שו"ע (סי' תרמו סע' א)]. וזה נתפרש מפי משה רבנו עליו השלום הלכה למשה מסיני. [ח"י"א (כלל קמח אות ב)]. ואם חסר אחד מסימנים אלו פסול. [מ"ב (ס"ק ב) בשם הפמ"ג]. ומכל מקום אין מצוי זה בלא זה. [מ"ב (שם) ע"פ הבכור"ן]].

קנה ירוק

ערבה אמורה בתורה קנה שלו אדום כנ"ל. ואפי' בעודו ירוק, כשר. [רמ"א (שם)]. וכל שאינו לבן ממש בכלל אדום ואע"פ שהוא ירוק מאחר כשהשמש מכה בו הוא נעשה אדום בכלל אדום הוא. [מ"ב (ס"ק ב)].

צפצפה

יש מין אחד דומה לערבה, אלא שעלה שלו עגול ופיו דומה למסור, וקנה שלו אינו אדום אלא לבן, וזהו הנקרא : צפצפה, והיא פסולה כל שבעה. [שוי"ע (סי' תרמו סעי' א), ומש"כ שהיא לבנה כן הוא בגמ' סוכה (לד.) ובפוסקים].
ופסול זה הוא מן התורה כי איננה בכלל ערבה כלל. [מ"ב (שם ס"ק ד)].
ופסולה אף בשאר הימים. [מ"ב (סי' תרמט ס"ק מו). ועי' במ"יג (סי' תרמו מ"ז ס"ק א) שנקט שאם אין לו ערבה אחרת יקח צפצפה הגדלה על הנחל בלא ברכה. וכן דעת הברו"י (ס"ק א)]. וע"י בסמוך.

יש לה תלמים קטנים

יש מין ערבה שאין פי העלה שלה חלק ואינו כמסר, אלא יש בו תלמים קטנים עד מאד כמו פי מגל קטן, ומי"מ כל שאר סימנים של ערבה כשרה יש לה, וזה כשר. [שוי"ע (סי' תרמו סעי' א) ומ"ב (סי' ה)].
וערבה שיש בעליה פגימות קטנות ביותר, המנחה להכשירם לכתחלה. [הגרשו"א זצ"ל (פ"י אות יג)]. והחזו"א נהג להכשיר ערבות הירקון (שהם ערבות נחל) ולברך עליהן, אע"פ שפגימותיהן גסות יותר מערבות מוצא שיש בהן תלמים קטנים עד מאוד.
לספר ארבעה מינים והלכות חג בחג (פ"י אות ה).

ערבי נחל

רוב מין הערבה גדל על הנחלים, לכך נקראו ערבי נחל, ואפילו היה גדל במדבר או בהרים, כשר. [שוי"ע (סי' תרמו סעי' א)].
וי"א שיותר טוב לכתחלה ליקח מאותן הגדילים על הנחל אכן י"א שאין צריך לדקדק בזה. [מ"ב (סי' א)].
וכן המנחה להקל בזה. [כן הוא בפוסקים המובאים בב"י ונו"כ. והבכור"י (שם ס"ס"ג ב) כתב דנרא' שאם יש שניהם לפניו טוב יותר ליקח הגדלה על הנחל].

נשרו רוב עליה

נשרו רוב עליה, פסולה. [שוי"ע (סי' תרמו סעי' ב). ועי' בחזו"א (או"ח סי' קמו ס"ק ב) שהדבר תלוי ברוב מנין העלין שבעץ. ועי' בטור (שם) שהביא בשם העיטור דאפי' לא נשתייר אלא עלה א' בבד א' כשרה. והב"ח (שם) כת' שכן דעת הראי"ז. ועי' אם לו ערבה אחרת יקח עכ"פ ערבה כזו בלא ברכה].
ורוב הוא בשיעור ג"ט של ערבה. [מ"ב (ס"ק ט) ע"פ הבכור"י (סי' ה)].
ואם היא ארוכה יותר מכשיעור ונשרו העלים כשר אם נשארו רוב העלין בצרוף העלין שלטמה. [בכור"י (שם) וכתב ע"פ דבריו בסי' תרמ"ו שכת' כן לענין הדס].
אף אם הם מפוזרים בערבה שאורכה יותר משלש טפחים. [הלכות חג בחג (פ"י הגה' 112)].

טעם הפסול

פסול של נשרו רוב עליה י"א שהוא משום שע"ז אין שמו עליו וסול כל שבעת הימים. [מ"ב (ס"ק ז) בשם הריטב"א].
וי"א שגם זה בוא משום הדר ולבני אשכנז יש להחמיר לפוסלם על שבעה. [מ"ב (ס"ק ז) ע"פ משמעות הר"י. ועי' בשע"ח (אות ז) שפסק בדברי הריטב"א].

נשרו מקצת עליה

נשרו מקצת עליה, כשרה. [שוי"ע (סי' תרמו סעי' ב)].
וי"א שמי"מ לכתחלה אין כדאי ליקח אותה.
וי"א שכשרות אף לכתחלה.
אכן כיון שערבות מצויות טוב להדר לכתחלה גם בזה. [מ"ב (ס"ק יא)].

נקטם ראשה

נקטם ראשה, פסולה. [שוי"ע (סי' תרמו סעי' ב)].

ענפים קטנים יוצאים מבין עלי הערבה

אין צריך לקטום את הענפים הקטנים היוצאים מבין עלי הערבה. [הגר"י"ק זצ"ל (ארחות רבנו שם)].
ואם נקטמו ענפים הללו אין בהם משום פסול של קטום. [כן הדין לענין הדס כמ"ש המ"ב (סי' תרמו ס"ק לג) וה"ה הכ"א].

נדלדלו עליה, נסדקו עליה או שנחלקו

אם נדלדלו עליה מהקנה או שנסדקו עליה או שנחלקו י"א שזה בכלל נפרצו עליה ופסולה וכ"ז היינו אם ברוב עליה הוא כך, ויש להחמיר כשיטה זו במקום שהערבות מצויות. [מ"ב (ס"ק ט)].

עליה נכפפים

ערבה שעליה נכפפים כשרה. [הגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש פ"י אות טו). ועי' בחזו"א (סי' קמו ס"ק לה)].

יבשה

ערבה שיבשה פסולה. [שוי"ע (סי' תרמו סעי' ב)].
ויבש נקרא משכלה הירקות והלבינה לגמרי, אבל אם ירוקה אפילו נפרך בצפורן כשרה. [בכור"י (ס"ק ג) בשם תמים דעים (סי' קלב) הובא בשע"ח (אות ח)].
ואם ראשי עליה נשרפו מהחום כשרה. [הגר"ניק שליט"א (חוט שני סוכות פט"ז אות א)].

טעם הפסול

פסול זה (יבשה) הוא מטעם הדר, ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר אף בשאר הימים. [מ"ב (ס"ק י)].

יבש קנה של הערבה

עי' מש"כ בזה לענין הדס.

שיעור הפסול

פסול יבש הוא כשיבשו רוב עליה ברוב שיעור הערבה (ושיעור ערבה יתבאר להלן). [מ"ב (ס"ק י וט)].

כמושה

ערבה כמושה כשרה. [שוי"ע (סי' תרמו סעי' ב)].
וי"א שמי"מ לכתחלה אין כדאי ליקח אותה.
וי"א שכשרות אף לכתחלה.
אכן כיון שערבות מצויות טוב להדר לכתחלה גם בזה. [מ"ב (ס"ק יא)].

נקטם ראשה

נקטם ראשה פסולה ויש מי שמכשיר. [שוי"ע (סי' תרמו סעי' ב)].
והעיקר מהמחמירים. [מ"ב (ס"ק יב)].
והיינו שנקטם עצה אבל בנקטם עליה אף שהוא מראשה אין חשש. [מ"ב (ס"ק י)].
ופסול זה הוא מטעם הדר. [מ"ב (ס"ק י)].

ערבה כפופה

ערבה כפופה, כשרה. [בית דוד (סי' תיא) הובא בבית השאבה (אתרוג סי' עח). וכן נקט בהלכות חג בחג (פ"י אות טו)].

לבלוב

ערבה שבתלישתה מן העץ אין בראשה העלה המכונה "לבלוב", אין דינה כקטומה וכשרה. [הגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש פ"י אות יד והגה כג 561) אלא שמ"מ מנהג ירושלים לדקדק בזה וכן הוא זצ"ל הקפיד ע"ז.
אולם הגרי"ק זצ"ל (ארחות רבנו ח"יב ע' נרג) לא הקפיד על זה].
ומי"מ אם נפלה אחר תלתנה אין להכשיר, ומי"מ מסתמא א"צ לחוש לכך ותולים שנקטם בדרך גידולו כמצוי. [שם].

פסול כבוש בערבה

עי' מש"כ בזה בפסול כבוש בהדס.

מורכב

ערבה מורכבת פסולה. [כמו שמצינו לענין הדס. וכ"כ בהלכות חג בחג (שם)].

תלישת ערבות בחול המועד

מותר לתלוש ערבות למצוה בחוה"מ, אף כדי למוכרן לאחרים. [הגרשו"א זצ"ל (שש"כ פס"ז הגה קעט והליכ"ש פ"י אות לד) כי ניכר שקוטפם לצורך הלובב או ההושענות להושענא רבה דמי לצורך או"ינ שמותר אפילו בשכר].

אתרוג

אתרוג האמור בתורה

כתוב בתורה ”ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל” וקבלו חז"ל דפרי עץ הדר זהו אתרוג שטעם עצו ופריו שוה. [מ"ב (הקדמה לסי' תרמה)].

וזה נתפרש מפי משה רבנו עליו השלום הלכה למשה מסיני. [ח"י"א (כלל קמח אות ב)].

שיעור פסול הדר ופסול חסר

כל שינוי מראה (כגון שחור ולבן) פוסל בחוטם בכלשהו, וה"ה שאר פסולין שהם משום הדר. [מ"ב (שם)].
אולם שאר פסולים אינם פוסלים בחוטם בכלשהו. [בה"ל (על סעי' יב ד"ה שינוי) וכתב דזה לא כהר"ן שנקט שבין נסדק בין חסר בין נקלף ונשאר גוון האתרוג הכל פסול בחוטמו בכלשהו ופסול כל ז', ועי' מש"כ להלן לענין פסול נסדק.
אולם החזו"א (או"ח סי' קמו ס"ק ה) החמיר כדעת הר"ן שחסר כלשבו בחטמו פסול. ועי' מש"כ להלן לענין פסול חסר בשאר הימים].
ועי' בסמוך.

פסול הדר ופסול חסר שלא ניכרים לעין

אינו פוסל בחוטם בכלשהו אלא כשנראה לכל, אבל אם אין נראה לעין מחמת דקותו ובהסתכלות מרחוק אינו נראה אינו פוסל, וזה לפי מרחק כדרך בני"א להחזיק האתרוג בידם. [מ"ב (ס"ק מו) ע"פ המב"יט (חי"ג סי' מט). וכן פסק הגרשו"א זצ"ל (תורת ד' מינים סי' כג הגה כג)].
ויש מי שחממיר שאם רואים בקרוב בלא הסתכלות פסול. [נחו"א (סי' קמו ס"ק ה ד"ה מש"כ)].
אולם פסול חסר פוסל אף אם אין הנקב נראה אלא ע"י שימת עין והתבוננות, כי אף באופן זה אין הלקיחה תמה. [רע"א (כתבים סוף ספר ד"וח)].
ועי' מש"כ עוד בזה בריש הלכות אלו בכשרות המינים].

הסתכלות באמצעות זכוכית מוגדלת

עי' מש"כ לעיל בכשרות הד' מינים.

פסול הדר ופסול חסר בשאר הימים

עי' מש"כ לעיל בכשרות הד' מינים.

מהו חוטמו של האתרוג

חוטמו של האתרוג הוא מקום שמתחיל להתקצר ולהתחדד כלפי ראשו. [ר"א"ש (פ"ג סי' כ)].
וה"א שחוטמו היינו למעלה קרוב לשושנתא. [רמב"ם (פ"ח ה"ו)].
וי"א שעובי גבהו של האתרוג הוא נקרא חוטם. [הש"י (לה: ד"ה ובחוטמו)].
והעיקר כדעה הראשונה. [שוי"ע (שם סי' ט)].
ומי"מ יש לחוש אף לשיטה האחרונה אם לא במקום הדחק שבודאי יש להקל גם ביום ראשון ולברך עליו. [בה"ל (שם ד"ה ממקום)].
ומש"כ שם הבה"ל שהיה נראה הדחוסם הוא מחצי האתרוג ולמעלה היינו באתרוגים שהיו מצויים בזמנם שהחוטם היה מתחיל לכל הפחות באמצע האתרוג ולא כקרוב האתרוגים בזמננו. ועי' בחזו"א (או"ח סי' קמו ס"ק ה ד"ה הא) שצירף דעת הרמב"ם].

מצד אחד מתחיל להתקצר ומצד אחר הוא שווה

אם בצד אחד מתחיל השיפוע ובצד השני עדיין שווה, מסתכלים בכל צד לפי מקום שיפועו. [שבט הלוי (ח"ח סי' קב) כי רק במקום השיפוע נראה יותר לעינן].
ויש מי שאומר שממקום השיפוע נחשב חוטמו גם בצד השני. [הגרשו"א זצ"ל (תורת ד' מינים סי' כג הגה יט) כי שמתחיל השיפוע מצד א' גם הצד השני נראה יותר לעינים].

חסר

ניקב

אתרוג שניקב נקב מפולש כלשהו אפילו אינו חסר מן האתרוג כלל (כגון שניקב ע"י מחט), פסול, ושאינו מפולש, אם היה כאיסר (קוטר של כ- 23 מ"מ שהוא שטח של כ- 4.1 ס"מ רבוע [מדות ושיעורי תורה פ"ט אותיות כ – כב]) אפילו אין בו חסרון (כגון שתחב בו יתד רחב), פסול, ואם חסר כלשהו, פסול.
וי"א שגם בנקב מפולש צריך חסרון משהו, ושאינו מפולש, בחסרון כאיסר. [שוי"ע (סי' תרמח סעי' ב) ומ"ב (ס"ק ו-ז).
ודעת הבכור"י (סי' יא) שאם הנקב פחות מכאיסר אבל בפנים נחטט עד שהתרחב לכאיסר שבעת הדחק הוא כשר.
וכתב החזו"א (שם ס"ק ד) שמפולש יתכן שהוא עד שתניקב קורם הדק העוטף את הזרע].
והעיקר כדעה הראשונה. [כן מבואר בשו"ע וברמ"א (שם). וכן הוא במ"ב (ס"ק ח וט)].

ביו"ט שני

ביו"ט שני (וכ"ש בשאר ימים) כל שאינו מפולש ואינו חסר בכאיסר אפשר לברך עליו. [מ"ב (ס"ק ח)].

נקב מרובע או ארוך

אם הנקב מרובע או ארוך רואין אי כשמעגלים אותו מגיע לשיעור איסר פסול. [מ"ב (ס"ק ו ז) -].

נקב מפולש בעוכי האתרוג

י"א שנקב מפולש לא נקרא אלא כשניקב ברוחב האתרוג מעבר לעבר אפילו שלא כנגד חדרי הזרע, אבל כשניקב בעובי שלו מצד א' לאורך האתרוג מעוקצו כלפי חוטמו ואינו מגיע לחדרי הזרע בזה לכל הדעות לא נקרא מפולש. [מ"ב (שם ס"ק א).
ודעת החזו"א (סי' קמו ס"ק ד) שאין נקב מפולש פוסל אף אם ניקב לרוחבו של האתרוג אם אינו כנגד חדרי הזרע].
ואם האתרוג עשוי בליטות בליטות וניקב אחד מן הבליטות מעבר לעבר, ודאי לא נקרא מפולש וכשר כשאין בו חסרון. [שע"ח (אות ז)].

נקב מפולש במקום הקצר

י"א שאם ניקב האתרוג במקום הקצר שלו, אפי' ניקב מעבר לעבר, זה לא נקרא מפולש וצריך אף לדעה ראשונה שיהיה בו חסרון, אבל יש חולקים שאף שהוא שלא כנגד חדרי הזרע, כיון שעכ"פ הוא מנוקב מעבר לעבר הוא בכלל מפולש. וכן עיקר. [שע"ח (שם אות ה)].

נקבים שנעשו באילן

נהגו להכשיר הנקבים שנעשו באילן על ידי קוצים, אע"פ שיש בהם חסרון, שזהו דרך גדילתן. [רמ"א (שם סעי' ב)].
כלומר לפעמים נראה באתרוג שהיה בו נקב בעודו במחובר אלא שנקרם עליו עור ובשר מלמעלה בזה יש להתיר, אבל אם אנו רואים שלא נקרם אלא יש שם נקב וחסרון אע"פ שנעשה ע"י קוצים בדרך גדילתו פסול אע"פ שאינו מפולש (לסברא הראשונה הנ"ל). [מ"ב (ס"ק ז)].

ספק חסר

אם יש ספק אם יש חסרון, הולכים לקולא כיון שיש מכשירים אפי' אם יש בודאי חסרון כל שאינו מפולש ואין החסרון ככאיסר, וסומכים על דעה זו במקום ספק, ואפילו אם ספק לו אולי הגיע פילוש הנקב עד חדרי הזרע ג"כ יש להכשיר שכל שאינו ברור לנו שהגיע עד חדרי הזרע יש לסמוך עד דברי האומרים שאפילו אם הגיע לחדרי הזרע אינו נקרא נקב מפולש ואינו פוסל א"כ יש בו חסרון. [מ"ב (ס"ק יא).
ועי' בחזו"א (או"ח סי' קמו ס"ק ה ד"ה הא) שאף לשיטתו שיש להחמיר בחסר שהוא בחוטם במקום ספק מקיליני, דדלמא הלכה כהר"י"צ גיאות שאין חוטמו אלא חודו].

חסרון שאינו נראה לעין

עי' מש"כ בזה בהלכות לולב.

יצא מיץ האתרוג

אתרוג שיצא ממנו מיץ אין בו משום פסול חסר. [חזו"א (סי' קמו ס"ק ה ד"ה מוחל)].

חסר בפיטם

אם יש חסרון בפיטם מעל המשוה הסמוך לגומא של האתרוג, כשר. [ספר תורת ד' מינים (ש"ית סי' כה אות א) משום שלא גרע מאתרוג שנפל לו הפיטם שאם ניטל רק מה שלמעלה מן האתרוג כשר. אלא שעייייש במי"ב שכתב שטוב להדר אם חסר אפילו חלק מהפיטם, ולכאוי ה"יה הכא]. ומי"מ אם הפיטם הוא מבשר האתרוג כמו שמצוי באתרוגים שבארץ ישראל פסול. לעי' כה"ח (סי' תרמח אותיות מז ומח). וכן דעת שאר הפוסקים כמבואר להלן].

נקלף

נחלא הגליד

אם נקלף הקליפה החיצונה של האתרוג, שאינו מחסרו אלא נשאר ירוק כמות שהוא, אם נקלף כולו, פסול, אם נשאר ממנו כלשהו, כשר, ויש אומרים שצריך שישתייר כסלע (לחזו"א כ- 3.2 סי"מ לגר"ח נאה כ- 2.66 סי"מ [שיעורי תורה פ"ט אות טו]). [שו"ע סי' תרמח סעי' ו].

ועי' בחזו"א (סי' קמו ס"ק א ד"ה ובמי"ב) שכתב שנקלף כולו פירושו נקלף אף כל עובי הקליפה].

הגליד מזהר

י"א שקליפה החיצונה היינו הקליפה הדקה שהיא כמין גליד על האתרוג ואין כאן חסרון בגופו של אתרוג כלל. [מי"ב ס"ק כד]. כי כמה קליפות באתרוג, אחת קליפה דקה מאד, ולפנים ממנו היא הקליפה ירוקה עבה קצת שיש בה חריפות כשאוכלין אותה, ואחר כך מתחיל בשר האתרוג שהוא לבן, ולפנים ממנו יש כמו עגול ובו מונחים גרעינין וזה נקרא חדרי הזרע, וכאן מדובר בקליפה העליונה שהיא דקה כגליד שאינו מחסרו מגוף האתרוג. [שעה"צ (אות כז)]. וי"א שגם אם נקלף מהקליפה הירוקה העבה (שהיא מתחת הקליפה הדקה), אינו חסר, ואם חסר מחלק הלבן (שהוא תחת קליפה הירוקה) פסול. ועל כן אם נשאר חלק מעובי קליפה הירוקה ומראהו ירוק אין זה חסר, אבל אם מראהו לבן, יש לחוש שנחסר ממנה והוא חסר. [חזו"א (או"ח סי' קמו ס"ק א)]. ולמעשה יש להחמיר כשיטה הראשונה.

נקלף ויש שינוי מראה

אם מקום הנקלף הוא משונה במראיתו ממראה האתרוג אפילו אם נקלף רק רובו פסול וכי"ז דוקא שכנקלף הכל ביחד, אבל אם נקלף בשנים ושלושה מקומות אפילו במיעוט האתרוג אם אינו דומה ל שאר האתרוג פסול שהוא כמנומר, ואם נקלף במקום חוטמו כשאינו דומה מקום הקליפה לשאר האתרוג אפילו בכלשהו פסול. [מי"ב ס"ק כו].

השתנה למראה כשר

י"א שאין להחמיר בכל זה רק אם נשתנה מקום הקילוף למראה פסול כגון שחור ולבן אבל אם הוא מראה כשר אין לפסלו ובשעת הדחק יש לסמוך על זה. [מי"ב (שם). ועי' בחזו"א (סי' קמו ס"ק ב ד"ה ולדעת) שכתב ששינוי מראה הוא דוקא כשהשתנה מראה האתרוג ממש, אבל אם רואים בשר הלבן של האתרוג שזה צבעו הטבעי אינו פסול מדין שינוי מראה אלא משום חסר. ועי' עוד בזה להלן בדיני שינוי מראה].

ניטל הדר ונפל העוקץ

ניטל הדר

ניטל דדו של האתרוג שהוא עץ שראש הפיטם עליו, פסול. [שו"ע סי' תרמח סעי' ז].

טעם הפסול

י"א שפסול לו הוא משום חסר ועל כן הוא כשר בשאר הימים. [מי"ב סי' תרמי"ח ס"ק ל). וכת' המ"א (סי' תרמט ס"ק יז) בכה"צ הוא חסר אף למקילין עד שחסר כאיסר כי החיסרון דכאן הוא בראש האתרוג]. וי"א שהוא משום הדר, ועל כן אין להקל בו כל שבעה. [מי"ב (סי' תרמט ס"ק לו) בשם המ"א וסותר למשי"כ בסי' תרמי"ח לפסול בזה מטעם חסר]. ולמעשה אם א"א למצוא אחר יש לסמוך על המקילין. [מי"ב (שם) כי בלא"ה רוב הפוסקים סוברין כהרמב"ם שאף אותן שפסולין משום הדר כשר בשאר יומין]. ומי"מ אין לברך באופן זה אלא אם כן יצטרף עוד ספק להקל בזה. [מי"ב (שם)].

מה בכלל ניטל דרו (הפיטם)

י"א שניטל הדר (הפיטם) פירושו שניטל העץ אף מה שתקוע בתוך האתרוג ונעשה שם כמו גומא ולפיכך פסול, אבל אם ניטל רק מה שלמעלה מן האתרוג אין להחמיר. [מי"ב ס"ק ט) בשם הגמ"א]. וי"א שאפילו אם לא ניטל רק למעלה מן האתרוג פסול. [מי"ב (שם) בשם יז]. הפוסקים]. וי"א שאם נשאר מן העץ למעלה מן האתרוג כלשהו אין להחמיר בזה. [מי"ב (שם) בשם המ"א]. ולמעשה אם חסר גם מקצת מן העץ אף שיש עוד קצת עץ למעלה מן האתרוג טוב להדר ליקח אחר אם אפשר לו. [מי"ב ס"ק לא]. ואם ניטלה פטמתו ונעשה גומא ואין אחר בעיר יכול לברך עליו אפילו ביום ראשון. [מי"ב ס"ק לב].

הדין בזמנו

האתרוגים שבאר"י אין הפיטם עצית אלא מבשר האתרוג ועי"כ אם חסר ממנו דינו כבשר האתרוג ונפסל בכל אופן מדין חסר (מלבד הפסול של הדר לחמחמרים לעיל). [הגרשז"א זצ"ל (הלכיש פי"י אות יט). וכן הוא בכה"ח (שם אותיות מז ומח), הגרשז"א זצ"ל (הלכיש פי"י אות יט) והגרש"א זצ"ל (מעדני למקום כמי צה הגה מג). וכן שמענו מתלמידי הגי"ר משה הלר זצ"ל. ולפי המומחים הפיטם מתיישב דרך העוקץ (שמה האתרוג מחובר לעץ), ועי"כ עי"מ למנוע יבשות הפיטם מומלץ לסתום העוקץ עיי' שעוה וכדו'].

רוב הדר התנתק ממקום חיבורו

אם מיעוט הדר התנתק ממקום חיבורו האתרוג כשר, אבל אם רוב הדר התנתק י"א שהוא פסול משום רובו ככולו. [חיים וברכה (אות רמד) ע"פ בית אפרים (או"ח סי' א). ועברוגת הבושם (או"ח"ס סי' קצג) מסתפק בזה ומסיק שביי"ט ראשון לא יברך עליו]. וי"א שאם אינו עומד להיתלש הוא כשר. [שבית יעקב (ח"א סי' לה) כי לעיקר הטעם שאין לברך בניטל דדו משום שהוא כחסר, וכל שעדיין דבוק בו ומחובר במקצת עדיין שלימה ותמה אקרי. והש"ד"ח (ח"ו מע' ד' מינים סי' א אות ח) הביא בשם הזוכרנו לחיים בשם בצפיחת דבש (סי' לה) שהדבר תלוי אם כשאוחר בו עולה האתרוג עמו, עי"כ. אלא דלפי הסוברים שהפסול בניטל הדר הוא משום הדר יש לעיין אם השבי"י יק]. ולמעשה יש להחמיר בזה. [כי אף לשבוי"י הוא משום שאין חסרון אבל לפי הטעם של הדר שמעו עיש לפסול. ועי' בש"ד"ח (מע' הלמ"ד) ככל קמא אות יח) שפסקפס על סברת הזוכרנו לחיים הנ"ל].

נטלה השושנתא

יש פוסלים אם נטלה השושנתא (הראש שעל הפיטם), וטוב להחמיר כדעה זו במקום שאפשר ליקח אתרוג עם שושנתא. [רמ"א (שם סעי' ז)]. אבל אם יש לו אתרוג נאה יותר בלי שושנתא אין להחמיר בזה. [מי"ב ס"ק לא]. ואם נחסר רק מקצת מהשושנתא אין בזה כלום.

[בכור"י ס"ק כח].]

נטלה השושנתא עם חלק מהעץ

אם מלבד השושנתא נפל גם מקצת מהעץ של הפיטם, אף שיש עוד קצת עץ למעלה מן האתרוג טוב להדר ליקח אחר אם אפשר לו כי יש מחמירין גם באופן זה. [מי"ב ס"ק לא].

לחברו ע"י קיפם או דבק

יש מי שאומר שמה שכתבו הפוסקים שבניטל דדו פסול היינו בניטל הדר ואינו בעולם וא"א לחברו, אבל אם אפשר לחברו ע"י מחט או כיוצא בזה ואינו ניכר מותר ליטלו ביום השני ולברך אך ביום ראשון יש להחמיר. [בית יעקב (סי' קמג) הובא בבאר היטב (סי' תרמח אות טו)]. ודעת רוב הפוסקים שחיבור לא מועיל בכל אופן זה ופסול כל הימים (לפוסלים משום הדר). [שבוי"י (שם). עיייש שהשיג על הבית יעקב וכתב כי כל היכא דבעינן מדאוי לקיחה תמה ושלימה כל שאינו מחובר בו בתולדות חברו עיי' ד"א ודאי ל"יש חברו דלהוי מיקרי שלם ותמה. וכן דעת האי"ר (אות ד') והשע"ת (סי' תרמח אות טו). ועי' במי"ב (סי' שסו ס"ק מג)].

לא היה לו דד (פיטם) מעולם

כל זה דוקא כשהיה לאתרוג דד (פיטם) וניטלה או נפלה, אבל אם לא היה לו דד מעולם, כשר. [רמ"א (שם סעי' ז). ועיייש שכתב שכן רוב האתרוגים שמביאים במדינות אלו. ועי' להלן]. כיון שכך היא ברייתן וזהו דרך גידולן אין לכנותם בשם חסרים או שאינן הדר. [מי"ב ס"ק לב].

נפל הדר על העץ

בזמננו האתרוגים גדלים תמיד עם פיטם, אלא שבדרך כלל הם נופלים בזמן שהאתרוג על העץ (ואלו שיש להם פיטם אף אחר קטיפתם מהעץ פעמים רבות הוא מחמת שעוברים ריסוס מיוחד), ומי"מ הם כשרים לכתחלה, כיון שכן הוא הדרך, ואין חילוק בין נפל בתחילת גידולו ממש לנפל בהמשך הגידול. וכן המנהג. [הגרשז"א זצ"ל (שם פי"י אות יח והגה כח). והשבט הלוי (ח"א סי' קעז) כתי' ללמד זכות על המקילים כיון שהם מתיבישים ונופלים בדרך הטבע ולא מפני איזה ריעותא]. וי"א שרק אם הפיטם נפל בעוד האתרוג קטן ולא הגיע לגמר פריו, כגון שגדל שליש ואין לו עדיין שיעור הצריך לאתרוג הוא כשר כי באופן זה נחשב שלא היה לו פיטם לעולם. [הגרש"א זצ"ל (הערות סוכה לה: ד"ה נטלה). ודעת הקהה בשם (ח"ב סי' כח) להחמיר בכל גוונא אאי"ל לא היה לו מעולם].

היה יבש ונפל אחר הקטיפה

אף אם נפל אחר שנקטף מהעץ אלא שבעודו מחובר על העץ כבר התייבש הפיטם לגמרי וכבר כלתה ממנו לחותו כשר כי נחשב כנפל בעודו על העץ. [חזו"א (ד' מינים עמ' שכב אות ג)

. והגרי"ק זצ"ל (ארחות רבנו ח"יב עמ' ער)].

הבהנת זמן נפילת הדר

על מנת לבדוק אם הדר נפל בעודו על העץ יש לראות אם במקום הפטמא יש כמו גומא (חור) מתחילת ברייתו. [מי"ב ס"ק לב]. אלא שבזמנינו אין זה סימן מובהק כי הרבה פעמים אין גומא ומי"מ הפיטם נפל בעודו על העץ האתרוג כשר. [שמענו מתלמידי הגי"ר משה הלר זצ"ל]. וכמו כן אף כשיש גומא הרבה פעמים הפיטם נפל לאחר שנקטף מהעץ. [קהה בשם (שם)]. ומי"מ יש סימן אחר לברר זמן נפילתו, אם יש כמין טבעת ורחץ מסביב קצה הגומא במקום שהיה הפיטם, זה סימן שנפל בעודו על העץ. [כן שמענו מתלמידי הגי"ר משה הלר זצ"ל, וכן הובא בשמו בספר כשרות ד' הימנים (עמ' כז). ואם במקום הנפילה רואה קצת בשר ולא הגליד לגמרי שמענו מומנוחים שזה סימן שאפילו שנפל לפני הקטיפה מ"מ הוא נפל על העץ מאוחר ולא בתחילת גידולן].

יש גומא (חור) עמוקה

י"א שמה שלפעמים יש גומא (חור) עמוקה שחללה עד חדרי הזרע, וניכר עיי' שיכניס לתוך החלל מחט או שאר דבר דק, פסול גמור הוא שהרי נקב בתולדה גם פוסל. [מי"ב ס"ק לב]. ויש אתרוגים מזנים מסוימים (כגון זן חב"ד) שמצוי בהם גומא עמוקה. וניתן לבדוק אם הגומא מגיע עד לחדרי הזרע עיי' הכנסת חוט וכדו' דרך הגומא. ומי"מ הזנים שיש להם חור כזה עי"פ הרוב אינו מגיע לחדרי הזרע, ועי"כ מעיקר הדין אין הדבר צריך בדיקה. [שמענו מתלמידי הגי"ר משה הלר זצ"ל].

לא ניתן להכיר מתי נפל הדר

אם אי אפשר להכיר אם היה כן מתחילת ברייתו, יש מצדדים להחמיר, אכן י"א שאפשר שיש להכשיר מטעם ספק ספיקא, ספק אם הלכה כהסוברים שאם ניטל פטמתו היינו העוקץ לבד, ואפילו הוא דדו, ספק אם ניטל ממנו אלא נברא כך. [שעה"צ (אות לז)]. ובאתרוגים שלנו כיון שיותר שכוח שנופלים בעודם על העץ, אף במקום ספק אחד יש לצדד לקולא. [שבט הלוי (ח"א סי' קעז)]. אלא שלפי המחמירים לעיל שאם היה לו פיטם ונפל אפילו על העץ פסול כיון שיש לחוש שהיה לאתרוג פיטם יש ליטול דוקא עם פיטם. [הגרש"א זצ"ל (הערות שם אשרי האיש ח"ג פל"א אות א)].

נפל עוקצו

ניטל העץ, שהוא תלוי בו באילן מעיקר האתרוג, ונשאר במקומו גומא (חור), פסול [שו"ע (סי' תרמח סעי' ח)], כי הוא בכלל חסר ואם הוא שעת הדחק שאין אחר בעיר יכול לברך עליו אפילו ביום ראשון (כיון שבשעת הדחק מבואר בססי' תרמי"ט שמברכין אפילו על פסולין לגמרי וכי"ש בזה שהיא תלוי בשיתת הראשונים). [מי"ב ס"ק לג].

ניטל מקצת עוקצו

אם ניטל קצת העץ ונשאר עובי כלשהו וכל רוחב הגומא (החור) מכוסה, כשר. [רמ"א סי' תרמח סעי' ח]. ר"ל שנשאר מן עובי העץ בתוך האתרוג שיעור קצר שיוכל עי"כ למלא כל רוחב הגומא מן עוביו ואף שלמעלה מן הגומא לא נשאר משוה גי"כ כשר כי באופן זה לא נקרא חסר. [מי"ב ס"ק לד].

להברו ע"י קיפם או דבק

מה שמבואר לעיל שבניטל עוקצו פסול הינו בניטל ואינו בעולם וא"א לחברו, אבל אם אפשר לחברו ע"י מחט או כיוצא בזה ואינו ניכר מותר ליטלו בשאר הימים ולברך אך ביום ראשון יש להחמיר. [בית יעקב (סי' קמג) הובא בבאר היטב (סי' תרמח אות טו) ובכור"י ס"ק כח]. ובאמת אף בשאר הימים בלא"ה כשר כי הוא בכלל חסר שכשר בשאר הימים כני"ל].

חזוית – בלעטלעץ

חזוית בכמה מקומות

עלתה חזוית על האתרוג פסול. [שו"ע (שם סעי' ט)]. פסול זה הוא משום שאינו הדר. ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר אף בשאר הימים. [מי"ב ס"ק לח]. ועיייש (סי' תרמט ס"ק מט) שבשעת הדחק יש לסמוך להקל בחזוית בשאר ימים כיון דבשאר ימים אין חיוב נטילה אלא מדרבנן. וכתב בשעה"צ (אות גג) בשם הפמ"ג שיוכל לברך גם כן, עיייש].

חזוית מהו

חזוית הוא כמו אבעבועות, ויש בו ממש שמקומו ניכר במישוש שהוא גבוה מאתרוג. [שו"ע (סעי' ג). וכן הוא ברש"י (סוכה לד: ז). ועי' במגיד משנה (פי"ח ה"ז) ובבי"ו (ד"ה עלתה). ועי' במהרי"ל (הל' אתרוג) שכתב שהם לבנות. ועי' עוד במבי"ט (ח"ג סי' מט)]. ודוקא כשנולד החזוית מעצמות האתרוג, אבל מה שנעשה מקומו עקום ואדום מחמת שעוקצים אותה קוצים כשר. [מי"ב ס"ק מט]. ובזמננו אין אנו בקיאים מהו חזוית. [שמענו מתלמידיו של הגי"ר משה הלר זצ"ל. והפמ"ג (שם אי"א ס"ק יט) כתי' דחזוית זה אכתי איני יודע מהו, עיייש].

התפשטו חזיונות בכמה מקומות

חזוית אינה פוסלת אלא אם עלתה בשנים או שלשה מקומות כי האתרוג נראה מנומר. [שו"ע (שם) ומ"ב (סי"ק לו)]. ו"י'א שבב' ובג' מקומות פסול דוקא כשתפשט הנימור ברובו אע"פ שבשטח החברבורות הוא מיעוט, אבל במיעוטו, כגון שכולם מצד אחד של אתרוג, כשר. ויש פוסלים אפי' במיעוטו של צד אחד. [שו"ע (שם סעי' יו)]. והעיקר לבני אשכנז כדעה הראשונה. [מ"ב (סי"ק מג)]. ולבני ספרד יש להחמיר כדעה האחרונה אם לא בשעת הדחק (שאין אתרוג אחר). [כן מוכח מהשו"ע (שם) שהביא י"א וי"א, וידוע שבאופן זה הלכה כהיש האחרון. וכן פסק הכה"ח (אות עד) והביא שכ"כ הגר"ז (אות ט). ועיי"ש שלענן ברכה הוי ספק ברכות להקל ואין לברך רק במקום שהגוה לברך].

צורת מדידת ההתפשטות

על מנת למדוד שיעור מיעוטו יקיף בחוט את כל האבעבעות, אם אינו מכיל הניקף את רוב השטח, זהו מיעוטו. [חזו"י'א (סי' קמו סי"ק ה)].

רוב הקיפו

אם נתפשט מהם גם לצד השני נחשב רובו כי הוא רוב הקיפו של האתרוג אף על פי שאינו רובו של כל האתרוג. [מ"ב (סי"ק מא) ע"פ המ"א (סי"ק ג)]. וי"א שרוב הקיפו של האתרוג אינו בכלל רוב, ובאופן זה כשר. [חזו"י'א (שם)].

חזוית במקום אחר

אם עלתה בו חזוית אחת שמתפשטת ברוב שטח האתרוג משני הצדדים פסול. [שו"ע (שם סעי' ט) ומ"ב (סי"ק לו)].

על החוטם

אם עלתה בו חזוית על חוטמו של האתרוג, אפי' כלשהו, פסול, כי שם נראה לעינים יותר משאר מקומות שבו שבאותו שיפוע אדם נותן עיניו. [שו"ע (שם סעי' ט) ומ"ב (סי"ק לוט)].

קילוף החזוית

אם עלתה בו חזוית באופן הפוסל, או שהוא מנומר, אם כשקולפו חוזר למראה האתרוג, כשר (לאחר שנקלף ולא חסר כלום). [שו"ע (שם סעי' יד)]. ואפי' לכתחלה יש להכשירו עיי' כן. [מ"ב (סי' ג)]. ומ"מ ביו"ט אסור לקלפו ולהכשירו משום איסור מתקן. [בה"ל (ד"ה אם)].

בלעטלע"ך (עלים)

חזוית שקורין בל"י'א מו"ל - בלעטלע"ך (עלים) אינם פוסלים האתרוג לפי שאינם גבוהים משאר האתרוג, ויש שם שכתב שיש להכשירם מטעם שנחשבים מראה אתרוג, מאחר שרגילים להיות הרבה כך. [רמ"א (סעי' ג)]. ולפי טעם השני אפילו גבוהים משאר אתרוג כשר ואין לחלק בין אם החזוית הוא בחוטמו או בשאר מקומות. ולמעשה אין להקל בגבוהים משאר אתרוג כ"י'א בשעת הדחק. [מ"ב (סי"ק ט). ועיי' בשע"ח (אות נו) שדחה דברי הדגמ"ר משמעו מדבריו דלפי טעם ראשון פסול בחוטמו משום שינוי מראה, כי כשאין שם חזוית עליה משום שאינה גבוה מאתרוג, אפילו על חוטמו נמי כשר].

גדר בלעטלע"ך בולט

אע"פ שאין להקל בבלעטלע"ך שהם גבוהים משאר אתרוג כ"י'א בשעת הדחק כני"ל, מ"י'מ אם הם גבוהים רק קצת כשר לכל הדעות. [הגרי"ך זצ"ל (ארחות רבנו ח"י'ב עמ' ערב אות מא)]. ואין הדבר תלוי אם הם מורגשים במשמוש היד, אלא בנראה כעין פצע הבולט מהאתרוג. [הגרי"ך זצ"ל (שם)]. ועל כן אין לחוש על כל בלעטלע"ך אולי הוא בכלל בולט, כי כל שצריך הבחנה אין בזה חשש והוא כשר. [הגר"ק שליט"א (חוט שני סוכות עמ' רפא)].

הרבה מפוזרים באתרוג

אף אם הם מפוזרים בכל האתרוג כשר כי היא כך הוא הרגילות הרי זה נחשב כמראה האתרוג כני"ל. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש פליג אותיות כה-כז)].

אתרוג נאה עם בלעטלעך או אינו נאה ללא בלעטלעך

י"י'א שעדף לטול אתרוג נאה שיש בו בלעטלע"ך, מאשר אתרוג בלי בלעטלע"ך וגידולו אינו נאה כל כך. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש פליג אותיות כה-כז)]. ויש שהעדיפו אתרוג יותר נקי אף מבלעטלע"ך - עלים (אף מתחת לחוטם) מאשר אתרוג יפה יותר בצורת גידולו. [הגרי"ך זצ"ל (ארחות רבנו ח"י'ב עמ' רסה אות יח)].

שינוי מראה

נקודות שחורות ולבנות

שינוי מראה כגון שחור או לבן במקום אחד, פוסל ברובו, בשנים או בשלשה מקומות, דינו כחזוית ופוסל אפילו במיעוטו. וכן פוסל בחוטם בכלשהו. [שו"ע (שם סעי' טז) ומ"ב (סי"ק מה)]. ומי"מ בזמננו מראה כי הפוסל אינו מצוי כי אינו פוסל אלא לבן זוהר (כמו לובן ביצה וכדו') ולא לבן אפרפר או צהבהב. [א"י'א (בוטשאטש שם), תפארי"י (פי"ג מ"ז), חזו"י'א (חוט שני סוכות עמ' שפה) והגרשי"א זצ"ל (ד' מנינם למהדרין עמ' תז). וכן שמענו מתלמידי הגי"ר משה הלר זצ"ל. וכן הוא בארחות רבנו (ח"י'ב עמ' רעא). ודעות תורה למחרשים (על סעי' טז) כת' להקל בזה דוקא בשאר הימים, והביאו החיים וברכה (אות קלב). ועיי' בשע"ח (אות נו) בשם הפמ"ג שאף שחזוית הוא מראה פסולה כמבואר לעיל, מ"י'מ מראה פסולה על האבעבע אין פוסל, כי דרכה כן].

טעם הפסול

טעם פסול בזה משום שאינו הדר. [מ"י'ב (סי"ק נח)]. ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר כל שבעה כמבואר לעיל.

נקודות בשושנתא

נקודה שחורה שנמצאת על השושנתא אינה פוסלת. [הגר"ק שליט"א (ד' מינים למהדרין עמ' שפב)].
על הפיטם

מנהג העולם להקל במראה שחור ושאר ריעותות המצויים בפיטם. [חיים וברכה (סי' רנט – רס) בשם המהרש"א והגר"ח]. מ"י"מ ראוי לחוש להחמיר בזה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"ל הגה לא), כי דעת הבה"ל (סי' תרמח ד"ה ממקום) שהפיטם בכלל החוטם לענין זה]. ומ"מ אם הפיטם הוא מבשר האתרוג כמו שמצוי באתרוגים שארץ ישראל נקודה שחורה ודאי פוסלת. [כה"ח (סי' תרמח אות מז)].

שקע של מקום הפיטם

אתרוג שנפל ממנו הפיטם בעודו על העץ, כמו שמצוי בזמננו, אין לחוש למראה השחור שיש לפעמים בתוך הפיטם, כי אין זה מגוף הפרי. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י הגה לא). וכן דעת הגר"ח"ק שליט"א (ד' מינים למהדרין עמ' שפד) כי ההגלדה היא כעין עץ ואין מראה שחור פוסל בעץ כי דרכו של עץ להיות לפעמים בצבע שחור].

בתחתית האתרוג

נקודות שחורות בתחתית האתרוג סביב העוקף אינם פוסלות מחמת שבמקום זה אינן נראים להדיא. [א"י'א (בוטשאטש (תני סי' תרמח על סעי' ט) ובדרך זה פסק הגר"ק שליט"א (ד' מינים למהדרין עמ' שפט)]. וכן נקודות הנמצאות על עוקף האתרוג אינם פוסלות. [ספר ד' מינים למהדרין (עמ' שצ) ע"פ דברי הגר"ח"ק שליט"א הני"ל דס"ל שאין מראה שחור פוסל בעץ כי דרכו של עץ להיות לפעמים בצבע שחור].

נקודה לבנה מחמת ערב השמש

אתרוג שנתכסה ע"י עלה שבאילו, ומחמת זה אור השמש לא הגיע לחלק מהאתרוג, ואותו חלק נהיה לבן, אם הוא לבן ממש, דינו ככל נקודה שחורה, משא"כ אם הוא רק צהבהב בהיר וכדו' אין דינו כמראה לבן. [הגר"ח"ק והגר"ק שליט"א (ד' מינים למהדרין עמ' תז)].

שחור בהיר

אף שחור בהיר פוסל. [מהרש"ם (דעת תורה סי' תרמח על סעי' טז) וחיים וברכה (אות ש) ע"פ השו"ע בסעי' י"ז שכתו' שמקום ההאתרוגים שלהם כעין שחורות מעט, כשרים. ולפי"ז לדידן שחור מעט פוסל].

נקודות שחורות מחמת ריסוס

מראה שחור וכדו' הפוסלים הם אלו שנוצרו מעיפוש בשר האתרוג עצמו, אולם נקודות שנוצרות מגורם חיצוני אינן פוסלות, ועל כן מעיקר הדין נקודות שחורות מחמת ריסוס אינם פוסלות את האתרוג, אלא שמחמת שקשה להבחין בין אלו שהם מחמת עיפוש לבין אלו שהם מחמת ריסוס וכדו', יש להחמיר בזה. [נעי' במב"י"ט (ח"ג סי' מט) שהאתרוג נפסל דוקא ע"י שינוי מחמת עצמות האתרוג. והביאו להלכה המ"א (סי' תרמח סי"ק יט) והמ"ב (סי"ק מט). ועיי' בה"ל (ד"ה אבעבעות). וכתב הגר"ז (אות כג) שח"יה לענין שינוי מראה. וכן פסק הערוה"ש (אות לד). וכן דעת הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י הגה לו). וכן פסקו הגרי"ך זצ"ל (ארחות רבנו ח"י'ב עמ' רעד) הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פי"י אות כ והגה לו)].

נקודה שחורה שהיא מחמת קיץ תחוב באתרוג

יש נקודה שחורה שאינם חלק מבשר האתרוג עצמו אלא הם קוף שנתחב ונשאר תחוב חלק ממנו, דבר זה אינו פוסל כי אינה נקודה מחמת עיפוש הפרי. אולם צריך נסיון רב ע"מ לזהות זאת. [שמענו מתלמידי הגי"ר משה הלר זצ"ל].

אדום

י"י'א שאדום הוא ממראה אתרוג. [חיי"א (כלל קנא אות ח) וערוה"ש (אות לד)]. וי"א שאדום אדמדם הוא מראה פסול, אבל כאהינא סומקא (כתמרה אדומה) הוא מראה כשר. [פמ"ג (א"י'א ססי"ק יח) ובכור"י (סי"ק לב). ובה"ל (ד"ה אם) הביא פלוגתתם ללא הכרעה].

חום כהה

י"י'א שחום כהה מאוד כיון שנוטה לשחור פוסל, אבל סתם חום כקליפת הערמונים וכמשקה הקפה אע"פ שהוא כהה אינו פוסל. [חיים וברכה (אות שג)]. וי"א שחום אין דינו כשחור ואינו פוסל בכל אופן. וכן עיקר. [כן שמענו מתלמידי הגי"ר משה הלר זצ"ל. וכן נראה עיקר דהנה החיים וברכה שם נקט לפסול ע"פ מה שמבואר בהלכות נדה שחום כהה שיש לו נטיה לשחור טמא. אולם יש לחשוב דשאני התם שחכמים הממירו על כל נטייה לשחור או אדום כי אין אנו בקיאים במשנת מיני דמים שיש בהם כרת, משא"כ בשאר מקומות ועוד דלענין ד' מינים כיון שחום הוא מראה רגיל באתרוג אין חסרון של הדר אפילו אם הוא נוטה לשחור, וכסברא זו מצינו ברדב"ז המבוא לעיל. וכן בהלכות חג בחג (פי"ד הגה 62') דחה דברי החיים וברכה. וכן משמעו מסתימת המ"ב. והארנו בזה בסי"ד בשמעתא עמיקתא גליון צ"ט)].

ירוק כהה

ירוק כהה כעשבי השדה פוסל. [מ"י'ב (סי"ק נה)]. אבל אם לא היה ירוק כ"י'כ כשר. [מ"י'ב (סי"ק סד). והפמ"ג (א"י'א סי"ק ז) כתב וירוק ככרתי לאו מראה פסולה, רק שאין גמר פרי, אבל בידוע שנמר פריו לאו פוסל, עיין מ"י'א (סי"ק כג, טז ויח), ע"כ. ועיי' בכבור"י (סי"ק מט) ובחיים וברכה (אות כ)].

כהול

כחול אינו פוסל. [חיים וברכה (אות כ) בשם המהרש"ם].

לבן מחמת קילוף

שינוי מראה הוא דוקא כשהשתנה מראה האתרוג ממש, אבל אם רואים בשר הלבן של האתרוג שזה צבעו הטבעי אינו פסול מדין שינוי מראה אלא משום פסול חסר, ועל כן הוא כשר בשאר הימים. [חזו"י'א (סי' קמו סי"ק ב' ד"ה ולדעת) וחיים וברכה (אות קלב) דלא כהצ"ח (ארו"ח סי' סח)].

לא נכרות לעין

אינם פוסלות אלא נקודות הנראות לעין, אבל אם מחמת דקותם לא נראות אלא לאחר הסתכלות, אינם פוסלות. [נעי' בזה לעיל בתחילת הלכות כשרות המינים].

קביעת צבע הנקודה מול השמש או מול הצל

ההבטה בצל קובעת הצבע ולא בשמש משום שקרני השמש משפיעים ומשנים המראה. [שבט הלוי (ח"י"ט סי' מז אות ב)]. ודעת הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פל"י'א אות יד) שקביעות הצבע נקבע בין כמה לצל כמו שמצינו לענין מראה דם נדה].

אתרוג שיש בדדו או בחטמו כמה נקודות קטנות אף שכל נקודה בפני עצמה אין בה כדי לפסול כיון שאינה נראית לעין בראה שטחית, מ"י"מ כיון שמחמת קרבתם נראים ככתם שחור, פסול. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש עמ' ריא אות טז), הגר"ק שליט"א (ד' מינים למהדרין עמ' שפז) ושבט הלוי (ח"י"ט סי' מז אות ג)].

כתמים מחמת מויץ האתרוג

כתמים מחמת מיץ האתרוג אינם פוסלים. [חזו"י'א (סי' קמו סי"ק ה ד"ה מוחל). ושמענו ממוחים שעל מנת למנוע כתמים אלו מיד אחר יציאת מיץ יש לטפוף את האתרוג במים ולייבשו עם מטלית וכדו'].

מחמת משמושי היר

בדרך כלל עקב הנועועים, משמוש היד וזיעת הידים נוצרים באתרוג כתמים, ולפעמים אפילו נקלף קצת מקומות מהקליפה החיצונה של האתרוג ונעשה מקומות כמנומר, ומ"מ האתרוג בכלל הדר כי כתמים אלו באו מחמת קיום המצוה, זהו הודו והדרו. [נת"י"ס (סוכה לו. ד"ה ניקב), ועיי"ש שכתו' דקצת רא"י לזה מפסחים (סה). שאמרו שבח הוא לזרעו של אהרן שילכו עד ארכובותיהם בדם, עיי"ש. והובא בדעת תורה למחרשים (סי' תרמח ססעי ט). ועיי' בארחות רבנו (ח"י'ב עמ' רעה)].

מנומר

אתרוג מנומר, פסול. [שו"ע (שם סעי' טז)]. י"י'א שדוקא אם הוא מנומר במראות הפוסלים, שחור, לבן, ירוק כעשבי השדה וכו' (ומדובר באופן שאינו נפסל מחמת שלש נקודות וכגון שהם בצד אחד שיש מכשירים באופן זה), וי"א שאפילו אם הוא מנומר בהרבה מראות כשרות ג"כ אינו בכלל הדר ופסול. [מ"י'ב (סי"ק נה)]. ולמעשה המנהג להקל במנומר במראות כשרות. [וכן שמענו מתלמידי הגי"ר משה הלר זצ"ל]. ואם הוא מנומר מחמת מראות כשרים הרגילים באתרוג (כגון ירוק בהיר), לכל הדעות הוא כשר, כי כל שהוא מראה אתרוג אין בו משום נימור. [הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש ח"י'ג פל"י'א אות כ)]. וכן דעת הגר"ק שליט"א (חוט שני סוכות עמ' רפב) דלא כהכבור"י (סי"ק מד)].

גנדר מנומר

הגנדר מנומר כשיש מראה פסול בכמה מקומות ולא ב' או שלש מקומות בלבד [מ"י'ב (סי"ק נה)], ומנומר במראות כשרות (למחמירים לעייל) היינו שיש הרבה מראות כאלו באתרוג. [כן משמע מלשון המ"י'ב (שם)].

יבש

אתרוג יבש, פסול. [שו"ע (סי' תרמח סעי' א)]. ואף אם התייבשה רק קליפה הדקה החיצונה פסול. [בכור"י (סי"ק א) כי אין זה הדר כמבואר להלן].

טעם הפסול

פסול זה הוא משום שאינו הדר. [מ"י'ב (סי"ק ב)]. ועל כן לבני אשכנז יש להחמיר בו אף בשאר הימים. [כמבואר לעיל בפסולי הדר לדעת הרמ"א פסולים אף בשאר הימים. ועיי' בשע"ח (סי' תרמח אות ג)]. ובשעת הדחק שאין אתרוג אחר יש להקל בו בשאר הימים עכ"פ אחר שחתך מקום היבש. [מ"י'ב (סי' תרמט סי"ק לח) דלא כהרמ"א שפסלו שם].

שיעור היבשות, הוא כשאינו מוציא שום ליחה. (שוי"ע (סי' תרמח סעי' א)). ואתרוג שהוא משנה שעברה, ודאי יבש הוא ופסול. (רמ"א (שם)).

בדיקה אם הוא יבש

ניתן לבדוק אם הוא יבש ע"י שיעביר בו מחט ובו חוט, ויראה בחוט אם יש בו ליחה. (שוי"ע (שם)).

שיעור הפוסל בשאר אתרוג

פסול יבש פוסל כחזית ושינוי מראה שבמקום אחד דינו ברובו ואם בשנים או בשלשה מקומות פוסל אף במיעוטו. (מ"ב (סי' מח) ע"פ הפמ"ג. אלא דע"י בבח"ל (שם ד"ה בבלשה) שפקפק בזה דהא הטעם בחזית איתא בגמרא משום דהו"ל מנומר וע"י שנתייבש באיזה מקומות לא ידענא אם חשיב נימור ע"י"א אם לא שאנו רואין שנשתנה מראה האתרוג ע"י היובש וצ"ע. ע"כ.)

בחוטם

י"א שיעור הני"ל נאמר אף בחוטם. (שוי"ע (שם סעי' יב) בדעה הראשונה בסתם). ויש מי שאומר שפוסל בכלשהו. (שוי"ע (שם) בשם י"א). והעיקר כדעה השנייה. (מ"ב (סי' קמ"ז)).

יבש הפיטם

אם רק הפיטם התייבש האתרוג כשר משום שהפיטם אינו בכלל הפרי אלא הוא עץ בעלמא ולא שייך בו פסול יבש. (הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש פלי"א אות ח)). וכל זה בפיטם עצי, אבל פיטם בשרי כמו שמצוי באתרוגים של אר"י מבואר לעיל שהוא חלק מהאתרוג.

שחור ו ירוק

שחור

אתרוג שחור ביותר כאדם כוש, פסול בכל מקום. אבל אתרוגים שהם שחורים קצת במקומות שהם מצויים הם כשרים (אבל בשאר מקומות אפילו בשחור מעט פסול ומשמע אפילו הם סמוכין לה). (שוי"ע (סעי' יז) ומ"ב (סי' קנ"ז). וע"י בגר"י (אות כז) שפסול משום שאינו הדר כלל.

ירוק

הירוק שדומה לעשבי השדה, פסול משום שזוה ניכר שלא נגמר הפרי עדיין. (שוי"ע (סעי' כא) ומ"ב (סי' קס"ד)). ואם חוזר למראה אתרוג כשמשנה אותו כשר. (שוי"ע (שם)). וכן אם לא היה ירוק כ"כ כשר כי מסתמא נגמר פריו. (מ"ב (שם)). ובמקום שידוע שטבע האתרוגים שבאותו מקום שדרכן לחזור אח"כ למראה אתרוג לאחר ששהו בכלי זמן מרובה אז אפילו בעודו ירוק כשר דכיון שחוזר למראה ע"כ נגמר פריו ומי"מ שאין לסמוך ע"י למעשה ואין לקנות אתרוגים אצ"ל מתחיל במקצת לשוב למראה אתרוג כי אולי יהיה נשאר ירוק. (מ"ב (סי' קס"ח). וע"י בתשובות והנהגות (ח"ה ס"י ר"א) שכתב: שהאמת יורה דרכו שדוקא מפני שרובם ירוקים ומצויים כ"כ אין בזה חסרון הדר, כמו אתרוג שחור בבשו שהוא כשר והדר, וכן הוא בכפתור ופרח (פ"י), וע"כ באר"י שכן דרכם של האתרוגים לית לן בה. ויש להדר לכתחלה שיהא האתרוג צהוב ולא ירוק. [הגר"ש"א זצ"ל (סוכות פ"י אות כז)]. ומי"מ אתרוג ירוק בהיר כשר לכתחלה. (הגר"ש"א שליט"א (חוט שני סוכות עמ' רפד)).

להצהיב אתרוג

אתרוג ירוק כחתי ניתן להצהיב אותו ע"י תחבולות טבעיות והוא כשר, וזה מועיל אף אם לא היה יכול להגיע מעצמו למראה אתרוג. (ע"י מ"ב (סי' סה) והגר"ש"א זצ"ל (תורת ד' מינים סי' כה אות ד הגה ד)). וניתן לעשות זאת על ידי הכנסתו תוך קופסה יחד עם שתי תפוחי עץ בעלי ריח (הנובע מחומר הנזכר להלן) אחד בכל צד ליד החוטם (התפוחים מפרישים חומר הנקרא טחמן הגורם להבשלת הפרי). יש לסתום את העוקץ עם עטרה וכדו' ע"מ למנוע נפילתו (מחמת השפעת החומר הנ"ל) ולסגור את הקופסה, לעטוף אותה עץ ניילון ולהשאירו כך כשלושה ימים (ואין לפתחה באמצע כי הדבר עלול לגרום לכתמים באתרוג), אחרי שמתחיל האתרוג להצהיב ממשך התהליך לבד. (עצה זו מומלץ לעשותה כמה ימים לפני החג כי החשפה לוקחת כמה ימים). (ע"פ מומחים. וכן הובא בספר ד' מינים למחדש (עמ' תצא).

וכן נהג הגר"ש"א זצ"ל (הלכ"ש פ"י הגה 90).

הצהיבתו ביו"ט

מותר להצהיב אתרוג ביו"ט ע"י נתינתו ליד תפוחים כנ"ל כי אינו מצהיב מיד רק לאחר זמן ממושך וגם אינו ברור כלל שהאתרוג ישנה צבעו (כי לא תמיד משתנה). [תשובות והנהגות (ח"ה סי' רב). וע"י בחשוף חמד (שבת קב)].

עגול ו מורכב

עגול

אתרוג עגול ככדור, פסול. (שוי"ע (סי' תרמח סעי' יח)). כי אין דרכו להיות כן. (מ"ב (סי' קט"ו)).

כמין בריה אחרת

גדלו בדפוס ועשאו כמין בריה אחרת, פסול, עשאו כמו ברייתו, אף על פי שעשאו דפין דפין, כשר. (שוי"ע (שם סעי' יט)). והתוים שאמרו שני פנים הם שנים דבוקין בברייתן ואחד שהוא שני חצאין חלוקין מלמעלה ומחוברין מלמטה כלשהו. (מ"ב (סי' קס"ג)).

מורכב

אתרוג מורכב פסול ויש להחמיר לפוסלו אפילו בשאר ימים. ואם אין לו אחר בעיר יש לטילו כל שבעה בלא ברכה ויש מחמירין שאפילו לטילו בלא ברכה ג"כ אין כדאי כי אפשר שיבואו לטעות לצאת בו תמיד. (מ"ב שם סי' ס"ה. ובסי' תרמ"ט סי' מ"י כתב שהוא פסול בשאר ימים). ועל כן אין לקנות אלא מאדם נאמן שיש לו כתב הכשר. (מ"ב (שם)).

ספק מורכב

אתרוג ספק מורכב, מעיקר הדין סומכים על הרוב שאינם מורכבים. (מ"ב (סי' תרמח סס"ק סה) ובבח"ל (על סעי' כא ד"ה שדומה). וע"י עוד בתורת חסד (סי' לה) ובשד"ח (ח"י עמ' 144 טור ב)). ובזמננו יש להזהר מאוד בזה, כי אתרוגים לא מיוחסים הם בחזקת מורכבים. (ע"פ מומחים).

אין לו היתר אכילה

אתרוג של עולה

אתרוג שאסור באכילה כגון של עולה ושל תרומה טמאה שדינם בשרפה, פסול כל שבעה. (שוי"ע (סי' תרמט ס"ה) ומ"ב (שם סי' מה). וע"י בשעה"צ (אות מב) שכ"י שאלו שאסורים גם בהנאה לכ"ע (גם לת"ס המובא להלן) אסור, וכבר תמה החמד משה על המגן אברהם שכתב בהיפוך על שםם, ע"כ.)

ערלת הו"ל

אתרוג של ערלת חו"ל כשר אפילו ביום ראשון. (מ"ב (שם סי' מה)).

טבל

אתרוג של טבל (כלומר שלא הפרישו עליו תרומות ומעשרות) אע"פ שמותר בהנאה כיון שאסור באכילה פסול כל שבעה. (מ"ב (סי' קמ"ח) ושכן משמע מהשו"ע). ויש מכשירין. ועל כן יש לטילו אתרוג של טבל בלא ברכה. (ע"י בשעה"צ (אות מה) שכתב: שח"י שחבאי דעות בזה אין אמרין מנו דאי בעי היה מפריש ממקום אתרוג, דמיניה וביה אי"א להפריש הדיו לח חס, או אפשר כיון דעתא אין בו היתר אכילה אין יוצאין בו, והרמב"ם הוא מן המחמירין, כני"ל, ולכן יש לטילו אתרוג של טבל באר"י, ובחו"ל אין כאן איסור טבל כלל, שאין תרומות ומעשרות בחו"ל בהו"ז. וע"י עוד בשעה"צ (אות מב) שלדעת התוס' אותן שאין בהם משום איסור הנאה מותרים ביו"ט שני.)

דמאי

אתרוג של דמאי (שנלקח מעם הארץ שאין ידוע אם הפריש תרומות ומעשרות כראוי) כשר. (מ"ב (סי' תרמט ס"ק מה). וכתב בשעה"צ (אות מה) שזה כדעת בית הלל, מטעם דאי בעי מפקר לנכסיה והוי עני וחיזי לה. וע"י משי"ב בזה שבטב הלוי (ח"א ס"י קעג)).

שיעורי ארבעת המינים

ארבעת המינים יש להם שיעור, והם מה"ט והוא בכלל מה שאמרו ששעורים הם הלכה למשה מסיני. (לבוש (רס"י תרט), קרית ספר (לולב פ"י), בחות יאר (סי' קצב) וחז"א (כלל קמט אות ב). וע"י בבלבוש וברית ספר שם שאף מה ששדרו של לולב צריך להיות גבוה מן ההדס טפח הוא מה"ט, אולם דעת הערו"ל (נדח כו:) שהוא מדרבנן. וע"י בדברי יציב (ח"ב סי' רסט אות ד)).

לולב הדס וערבה

שיעור הדס וערבה, הוא ג' טפחים, ושדרו של לולב ד' טפחים, כדי שיהא שדרו של לולב יוצא מן ההדס טפח. (שוי"ע (סי' תרנ"א) ו מ"ב (סי' ק"ב)), י"א שטפחים אלו משערים אותם באמה קטנה שהיא בת ה' טפחים (ולא כאמה בינונית שהיא בת שש טפחים) חלקה ועשה אותה ו טפחים, נמצא כל טפח אינו כגודל טפח בינוני אלא ששית הטפח פחות (והוא טפח קטן), צא מששה טפחים אלו שלשה להדס, נמצא שיעור הדס וערבה טפחים ומחצה, שהם י' גודלים, ושיעור שדרו של לולב י"ג גודלים ושליש גודל. (שוי"ע (שם) בדעה הראשונה בסתם). וי"א ששיעור שדרו של לולב הוא י"ד גודלים, וי"א ששיעור הדס וערבה י"ב גודלים, ושדרו של לולב י"ו גודלים כי משערים הכל בטפחים בינונים. (שוי"ע (שם) בשם יש מי שאומר, וכן נוהגין לכתחילה. [רמ"א (שם)], ובדיעבד די הלולב ב"י"ג גודלין ושליש והדס וערבה בעשרה גודלין ופחות מזה פסול אפילו בדיעבד כל שבעת הימים. (מ"ב (סי' ק"ח)).

לפי השיעורים של זמננו

א) לפי דעה הראשונה: * **לולב**: לחזו"א (שיעורין של תורה שיעורי המצוות אות ה) 32 ס"מ ולגר"ח נאה 26.6 ס"מ. * **הדס וערבה**: לחזו"א (שם) 24 ס"מ. ולגר"ח נאה (שיעורי תורה ח"א סי' ג אות ב) 20 ס"מ.

ב) לפי דעה השנייה (שהיא עיקר ההלכה): * **לולב**: לחזו"א (שם אות ו) 40 ס"מ ולכל הפחות 39 ס"מ. ולגר"ח נאה (שם אות ט) 32.7. ולפחות 32 ס"מ. * **הדס וערבה**: לחזו"א (שם אות ה) 30 ס"מ ולכל הפחות 29 ס"מ ולגר"ח נאה (שם) 24 ס"מ.

אופן המדידה

לולב: שדרת הלולב מודדים אותו מתחתיתו ממקום שמתחיל להתכוסת בעלים כי מתחת מקום זה אינו נקרא לולב. [חזו"א (אוי"ח סי' קמו ס"ק כד-כו)]. וע"י בבח"ל (סי' תרמח סעי' ב ד"ה ועדיין)]. ומדידה זו היא עד סוף שדרת הלולב, והיא אינה כוללת העלין היוצאין למעלה לאחר שכללה שחתה. (מ"ב (סי' א)).

הדס: המדידה מלמטה י"א שצריכה להיות ממקום שהעלים מתחילים לצמות. [הגר"ש"א שליט"א (ד' מינים למחדש עמ' רמד)]. וי"א שאף תחילת העץ מצטרפת לשיעור ג"ט. [הגר"ש וואזנר זצ"ל (מבית לוי תשנ"ד דיני הדס אות ב)].

מוודים זאת עד סופו של העץ אם העלין של המינים בולטים למעלה מן העץ מ"מ צריך שיהיה בעצם העץ שיעור זה. (מ"ב (סי' א)). ואף אם נשרו העלין שבראש העץ או שבתחתיתו העץ הוא מהשיעור. [ערוה"ש (שם אות א) וחזו"א (אוי"ח סי' קמו ס"ק ח)].

ערבה: מודדים מלמטה מתחילת העץ שתחת העלה התחתון. [הגר"ש"א שליט"א (ד' מינים למחדש עמ' רמד) ואינו דומה להדס ש"אין הדין כן כי שם בעינין שהעלין חופים את העץ]. וכשהעלין של המינים בולטים למעלה מן העץ צריך שיהיה בעצם העץ שיעור זה. (מ"ב (סי' א)). ואף אם נשרו העלין שבראש העץ או שבתחתיתו העץ הוא מהשיעור. [ערוה"ש (שם אות א) וחזו"א (אוי"ח סי' קמו ס"ק ח)].

אורך העלים

לאורך העלין לא ניתן שיעור. (מ"ב (סי' ב)). ולענין הדס אם צריך שהעלים יגיעו יכסו העלים שעליהם כתבנו לעיל בהלכות הדס.

שיעור אתרוג

שיעור אתרוג קטן כביצה, פחות מכן פסול כל שבעה כי לא נגמר פריו ולא נקרא פרי, אבל אם הוא כביצה, אפילו אם הוא בכוס שרש עדיין לא נגמר פריו, כשר, ואם היה גדול כלשהו, כשר. (שוי"ע (שם סעי' כב) ובחי"ל (ד"ה פסול).) ומעיקר הדין די בכביצה של זמננו, ומי"מ נכון לבעל נפש להדר לכתחלה אחר אתרוג גדול כשני ביצים. [בח"ל (שם)]. וי"א שמעיקר הדין צריך שיהיה האתרוג גדול כשתי ביצים של זמננו. [חזו"א (עוקצין סי' ג ס"ק ז)].

לפי השיעורים של זמננו

שיעור כביצה לחזו"א (שיעורין של תורה שיעורי המצוות אות כא ומדות ושיעורי תורה פ"י אות טז) הוא משקל של כ - 45 גרם וע"כ לדעתו (שמעיקר הדין צריך כשיעור שתי ביצים) אתרוג הוא במידת נפח של כ - 100 סמ"ק. ולגר"ח נאה צריך נפח של לפחות 57.6 סמ"ק. וצריך להוסיף עוד 2 סמ"ק כנגד הפיטמא והעוקץ שאינם בכלל השיעור. (ולדעת הסוברים ששיעורי שתי ביצים הוא חומרא די בשיעור ביצה אחת). [שיעורין של תורה (שם)]. אלא שנראה שבאתרוגים המצויים באר"י הפיטם הוא בשרי הוא גם מצטרף לשיעור.

אתרוג שבעוביו הוא דק מכביצה

אתרוג ארוך וצר שבעוביו הוא דק מכביצה כשר. [מהר"ש"ם (ח"ב סי' קכט) וחזו"א (שיעורין של תורה שיעורי המצוות אות כה) כי האורך משלים את הרוחב. אולם הבית יצחק (יו"ד ח"ב סי' קל"ה) כתי' שזה הדר].

היה לו שיעור ונצטמק בהג

אפילו אם היה בו כשיעור ובימי החג נצטמק ועמד על פחות מכביצה מ"מ פסול משום שאינו הדר. ואם אין לו אחר יטלנו בלא ברכה ואפילו ביום ראשון. [בח"ל (ד"ה פסול). ודעת חזו"א (סי' קמח ס"ק ב) שאתרוג שנצטמק מכביצה כשר].

שיעור למעלה

מינים אלו אין להם שיעור למעלה. [שוי"ע (סי' תרנ"א) בדעה הראשונה בסתם]. ועל כן אם הלולב הוא כשיעור י"א שיכולים ההדס והערבה להיות גבוהים יותר ממנו. [בכ"ח (אות ט)]. ויש מי שאומר שאפילו הוסיף באורך ההדס והערבה צריך שיצא שדרו של לולב למעלה מהם, טפח. (שוי"ע (שם)). ולכתחלה יש לחוש לדעה המחמירה. (ח"ים וברכה (אות קמא). וכן הפה"ח (שם) מסיק שלעולם צריך שהלולב יצא טפח מעליהם]. ועל כן ביו"ט שאסור לקצוץ ע"מ לקצר את ההדס והערבה משום תיקון מנא יש למשוך את חלק התחתון של מינים אלו כלפי מטה כדי שהלולב יבלוט מעליהם טפח. [הלכות שו"ת (פ"י הגה 3)]. וע"י משי"ב בשמעתא עמיקתא גליון ת"א בדיני הדיור מצוה, האם יש הדיור בגדול.

